

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Утѣтѣ

325, 326, 327
328, 329, 330, 331

55

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Պ Ս Բ Ա Ն
Մ Ա Ն Կ Ա Ն Ց

15

Բ Ա Ր Թ Ո Ղ Ի Մ Է Ո Ս

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LANDS

18

APR 18 1888

Սերնք

331

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ

Կ Ա Մ

Հ Ո Վ Ի Ի Ք Ա Ր Ո Ջ Ի Չ

1855

1855

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ս Ո Ւ Ր Բ Ղ Ա Ջ Ա Ր

1866

088 24

55099-11/

9 (4271)
331-2003

ЛБ 330

ԲԱՐՔՈՒՂԻՄԵՈՍ

Շուեաի Գառլշդատ քաղքէն , որ
 Վէնէրլճին հիւսիսակողմնէ , յիսուն
 մզոն հեռու անտառի մը մէջ պղտի
 տնակ մը կար , ուր որ իմ հայրս ինքն
 իր վիճակովը իր տունը կը հոգար :
 Ես այն տանը մէջ աչքս բացի աս
 դարուս սկիզբը : Թէպէտ հիմայ
 կրնամ հոս եղած տեղս արմաւենիի
 անտառի մը մէջ զուարճանալ ,
 կամ նստիլ Ադամայ թուղ ըսուած
 ծառերուն շուքին տակ , որոնց վրայ
 որ տեսակ տեսակ խոտեր պըլլըւած
 են . կամ դափնիներու անտառին
 մէջ , որոնց հօտը անուշ վարդի հօ
 տի պէս ամեն դի կըբուրէ . երբ

ասոնք կը տեսնեմ՝ Աստուծոյ ամե-
նակարողութիւնը տարբեր կերպով
մը կ'իմանամ, և ալ աղուոր ինծի կ'ե-
րենայ, քան թէ իմ հայրենեացս
մէջ եղած ատենս. ուր միայն եղե-
ւիններ կը բուսնին և շոճիք ու մորե-
նիք. որովհետև բոլոր հիւսիսային
երկիրները անբեր են: Բայց քանի
որ միտքս կը բերեմ իմ հայրենի ան-
տառիս միայնութիւնը և հանգըս-
տութիւնը, սիրտս կը խռովի: Այս-
պէս օր մ'ալ Վուրթէմպէրկի Սե-
ըսուած անտառէն անցնելու ա-
տենս, անոր սև սև ծառերը՝ իրենց
երկայն և նեղ տերեւներովը, ան-
տառին մէջի մէկմէկէ հեռու տու-
ները, ոչխարներուն արծելու ա-
րօտները, վարսակի արտերը և տու-
ներուն խեղճ ծածքը որ տեսայ՝ ա-
չուրներս լեցուեցան. վասն զի քիչ
մը իմ քաղքիս նմանցուցի, որուն
կարօտովը կը հալէի: Երբոր հիմայ
այս տեղս իրիկուան դէմ քիչ մը օդ-
առնելու կ'ելլեմ (որովհետև կէս
օր ատեն խիստ տաք կ'ըլլայ) երբոր

կըսեմ, հոս տեղի մոխրի գունով
խոշոր ձիերը իրենց կրկէսը վաղե-
լէն վերջը՝ կը սկսին տեղերնին դառ-
նալ, կամ երբոր ահաւոր բուն¹ կը
սկսի սոսկալի ձայնը ձգել, կամ ան
ատեն որ մշկահոտ մկները աչուը-
նին դարձուցած ծակերնէն դուրս
կ'ելլեն. ահ, այն ատեն միտքս կ'ինկ-
նի Շուետի եղևնեաց անտառնե-
րուն մէջ անցուցած իրիկուններս,
ուր որ սկիւռը² ճանկուտելով ծա-
ռերուն վրայ կ'ելլայ, վախկոտ այ-
ծեամն ալ փոսերու մէջ կը պահուը-
տի. ասոնք ինծի շատ ախորժելի
կու գան հիմայ: Ուրեմն զարմանք
չէ՝ որ ես ուր ալ ըլլամ՝ իմ սիրելի
հայրենեացս կարօտը զգամ:

Իմ կենացս ամենէն առջի միտքս
մնացած դիպուածն է մեր տանը այ-
րիլն, ձմեռուան գիշեր մը. ես ան
ատեն հինգ տարուան էի: Հայրս
նոյն գիշերը տունը չէր, միայն ան-

1 Պայըգուշ:

2 Զընճապ:

ճարակ պատս, մայրս, չորս տա-
րուան մէկ եղբայրս, ու որորոցի
մէջ եղած մէկալ պզտի եղբայրս ու
ես՝ որ ծնողացս անդրանիկ որդին
էի, աս դժբաղդութիւնը տեսանք:
Առջի բերան մայրս ձեռքէն եկածին
չափ աշխատեցաւ կրակը մարելու,
միայն ինքն էր որ անդադար ջուր
կը լեցընէր վրան, բայց տեսնելով
որ օգուտ չունի, ամեն դի կրակը
առեր է, մտածեց կըրցածը ազատե-
լու. և այնչափ յօգնեցաւ այն հար-
կաւոր բաներն ազատելու ատեն,
որ վրան հիւանդութիւն մ'եկաւ,
չատ տարի կըխկըխաց: Այսպէս
անտառին մէջ բացը մնացեր էինք,
մարդ չկար՝ որ մեզի օգնէ. անանկ
որ եթէ ուրիշ տընէ ալ տեսնէին՝
չուտ չէին կրնար հասնիլ. վասն զի
հոն տեղի տուները մէկմէկէ շատ
հեռու են: Բանը բանէն անցնելէն
վերջը՝ հայրս հասաւ, տեսաւ որ
տուն տեղ ամեն բան մոխիր դար-
ձեր է: Խորհուրդ ըրին որ պզտիկ
վրան մը շինեն ու տակը բնակինք,

ինչուան որ տունը նորոգեն , ան ալ
ձմեռուան մէջ նորոգել՝ անկարելի
էր . անոր համար ինչուան որ նոր
ամառ եկաւ՝ այն ողորմելի ծածքին
տակ մնացինք : Նոր տունը շինելէն
վերջը՝ եղած ծախքովը ճնողքս ա-
ւելի աղքատացան . մայրս ալ միշտ հի-
ւանդ ըլլալով՝ ամեն բան գէշ գնաց :
Խեղճ հայրս գոնէ հարկաւոր բա-
ները հոգամ ըսելով՝ ուրիշներէն
փոխ ստակ առաւ , բայց պարտքի
տակ ինկաւ . ուրիշ տեղէ ալ ստակ
չկրնալով վաստըկիլ , ստիպեցաւ որ
կամայ ակամայ տունը ծախէ ու
պարտքը վճարէ : Ասանկ՝ ով որ բան
քաշած չունի՝ չիկրնար իմանալ իմ
հօրս խեղճ վիճակը : Քուր գետի-
նը , ցորենները և ուրիշ հարկաւոր
բաները ծախելէն վերջը՝ հինգ տղայ
և անոնց հիւանդ մայրը պիտի հո-
գար : Հայրս հիւանութիւն գիտէր ,
ան ալ այնչափ՝ որ մէկ գեղի մը մէջ
կրնայ պէտք ըլլալ , ուստի աս ար-
հեստով սկսաւ ապրուստը հոգալ ,
բայց զլուխ չիկրցաւ ելլել . քանի

երթար խեղճ ողորմելի կը մնայինք՝
 Պէտք եղաւ որ ալ հեռու տեղ մը
 երթանք՝ ու գլխորնուս ճարը գըտ-
 նենք . ամեն արհեստի ձեռք զար-
 կինք : Բայց Աստուած միթէ իր
 ստեղծուածները կրնայ մոռնալ .
 ինքը որ թռչուններուն կերակուր
 կը պատրաստէ՝ որոնք վարուցան
 ինչ ըսել է չեն գիտեր, ամենէն ա-
 նարժան ծառային ալ՝ գոնէ իրիկու-
 նը՝ ամեն օրուան հացիկն ալ չի-
 մոռնար . ինքն որ չէ թէ միայն մար-
 դուս զգեստ կը պատրաստէ, հապա-
 նակ դաշտերուն ծաղիկներուն ալ
 որ հոգ մը չունին զիրենք պարտը-
 կելու համար, և ինչպէս ալ աղւոր
 զգեստով կը զարդարէ . հապա ո՞ր-
 չափ աւելի իրեն զաւակներուն ա-
 մեն հարկաւոր բանը կը հոգայ : Եւ
 իրաւցընէ մենք ալ շատ անգամ մեր
 վրայ իր անբաւ ողորմութեան գործ-
 քերը տեսանք, թէպէտ միշտ անոնք
 պէտք եղածին պէս չիկրցանք բա-
 նեցընել : Աստուած շատ անգամ
 մեղաւորներուն ալ իր բարիքը ան-

պակաս կու տայ . բայց շատ հեղ ալ
երկար ատեն զանոնք՝ որ կ'ուզէ ի-
րեն դարձընել՝ կամաւ կարօտու-
թեան մէջ կը ձգէ . և իբրև թէ զի-
րենք բոլորովին մոռցած ըլլայ՝ ա-
մեն հարկաւոր բաներէ ալ կըզրկէ ,
որպէս զի անոնք ուրիշներէն յուսա-
հատած՝ իրեն դառնան . ամեն բան
կը վերցընէ անոնցմէ , որպէս զի
ուրիշ տեղէ բան մը չգտնելով՝ ստի-
պուին իրեն դառնալ ու աղաչել :

Իմ ծնողքս թէպէտ ասանկ բա-
ներ չէին գիտեր և ոչ ալ Յիսուսի
վարքը աղէկ մը գիտէին , բայց շատ
ջերմեռանդ էին , գոնէ դրսուանց
ալ ըլլայ . և երբ 'ի նեղն ընկան յոյ-
սերնին միայն Աստուծոյ վրայ դրին .
շատ հեղ հոգևոր մտածականներ
կ'ընէին , ամեն օր ալ ժամէն չէին
պակսիր , թէպէտ լսած քարոզնին
ալ ոչ իրենք աղէկ կը հասկընային և
ոչ ալ ըսողներն աղէկ կ'ըսէին : Ին-
ծի ալ շատ աղօթքներ սովրեցուցին
և ապսպրեցին որ առտու իրիկուն
ընեմ . բայց մեղքերը զըղջալու , Հո-

գւոյն սրբոյ շնորհքը խնդրելու ,
քրիստոնէին հաւատքը գիտնալու
վրայօք՝ բան մ'ալ չըսին . սակայն
յանցանք չունին , վասն զի իրենք
ալ չէին գիտեր . որովհետև ոչ մէկ
ճշմարիտ քրիստոնեայ մարդ մը տե-
սեր էին , և ոչ մէկ աղէկ առաքե-
լական քարոզ մը լըսած էին : Քա-
րոզիչը միշտ ժողովրդեան կ'ըսէր՝
թէ ասանկ ըրէք , անանկ մ'ընէք ,
որպէս զի Աստուծոյ աչքէն չելլէք .
մեծ մեղքերէն զիրենք կը զգուշա-
ցընէր , և առաքինութիւն ընելու կը
յորդորէր . բայց անանկ մը կը խօ-
սէր որ լսողը կը կարծէր թէ աս բա-
ներս մարդ իր ուժովը պիտի ընէ ,
և ոչ Հոգւոյն սրբոյ շնորհքովը . ա-
մենևին չէր խօսեր մարդկանց բը-
նութեան վրայ՝ որ միշտ գէպ'ի գէ-
շը կը վաղէ . ոչ Յիսուսին զմեզ ա-
զատելուն վրայ սատանային ձեռ-
քէն , կամ իր խաչելութեանը ու յա-
րութեանը վրայ , ոչ մեր հաւատքին
վրայ և ոչ ալ եկեղեցւոյ խորհրդոց
վրայ : Բոլոր քաղքին բնակիչքը աը-

գիտութեան մէջ կ'ապրէին . մէկը
չկար որ մտածէր՝ թէ հոգին փրկե-
լու համար մկրտութենէ 'ի զատ՝ եր-
բեմն երբեմն պէտք է ապաշխարու-
թեամբ ալ նորոգել այն փրկութիւն
տուող շնորհքը : Ամենքը կը ջա-
նային իրենց հանգստութիւնը չը-
կորսնցունել . ու թէ որ խրատ մը
լսելէն վերջը՝ Աստուծոյ շնորհքովը
խղճմտանքնին քիչ մը զարնէր ըրած
մեղքերնուն վրայ, սատանայի փոր-
ճութիւն կը սեպէին, կամ հաւատքի
դէմ բան՝ անոր մտիկ ընելը : Անոր
համար իրենց հաւատքն ալ դրսը-
ւանց միայն կ'երևէր, բերաննին կ'ը-
սէր, բայց սրտերնին չէր հաւտար :
Կը կարծէին թէ մէկն որ հաստատ
հաւտայ քրիստոնէական վարդա-
պետութեան ու սուրբ գրոց՝ ալ ա-
նոր ուրիշ բան պէտք չէ : Մէջեր-
նէն ամենէն ջերմեռանդները կը
նայէին որ իրենց եկեղեցական սո-
վորութիւնները հաստատ պահեն .
բայց առ ալ ընող քիչ մարդ կար .
վասն զի շատը բանի մ'ալ չէին

խառնուիր ու կ'ըսէին . Մենք ճշմարիտ հաւատքով կ'երթանք , թէ որ երբեմն սխալելով Աստուծոյ դէմ բան մ'ալ ընելու ըլլանք՝ Աստուած ամեն թեթեւ բանի համար զմեզ դժոխք չի խաւրեր : Ասոնց մէջ ես ինչ բարի կրթութիւն կըրնայի առնուլ . բայց առածիս վրայ ալ շատ շնորհակալ եմ ծնողացս . վասն զի իրենք ալ ինչ որ գիտէին ինծի ալ սովրեցուցին , և կ'ուզէին որ զիս բարեպաշտ մարդ մը ընեն . բայց աս բանս ընելը իրենց ձեռքը չէր , միայն Աստուած կրնար ընել . անշուշտ թէ որ Աստուած ինծի ալ չգթար՝ հոգիս պիտի կորսուէր :

Վեց տարուան եղած ատենս կըրնայի համարձակ կարդալ . քիչ մը ետքը գրել ալ սովրեցայ : Բայց մի կարծէք թէ միշտ դպրատուն կ'երթայի կարդալ սովրելու համար . վասն զի հոն անանկ բան չկար . հոն տեղի վարպետները ծնողքն են , որ մէկ երկու շաբաթ տղոցը կարդալ կը սովրեցնեն , վերջը կը թողուն :

Հայրս ալ քիչ մը կարդալ գրել գիտէր. ես ալ սէր ունէի սովրելու աս հարկաւոր բաները, անոր համար ետեէ ընկայ: Հայրս տեսնալով որ տուած դասերը շուտով աղէկ մը սովրեցայ՝ շատ ուրախացաւ, և կը փափագէր ալ որ կարելի ըլլայ նէ Գարլշդատի մէջ դպրոց մը դնէ զիս. բայց ձեռքը անչափ բարձր բանի չէր կրնար երկնցնել, վասն զի բոլոր օրը աշխատելով հազիւ կրնար քիչ մը հաց գտնել ու ընտանիքը կերակրել: Բայց ես կարդալ սովրելէն վերջը միշտ գիրք կը փնտռէի. տանը մէջ ինչ որ կար՝ բոլոր կարդացեր էի, բաց ՚ի մէկ քանի հին աղօթքի կամ քարոզի գրքերէ՝ որոնց վրայ նայող չկար: Այսպէս բազմաւոր գտուեցայ պզտիկութեանս ատեն մէկ երկու բան կարդալով քիչ մը խելք սովրելու. անով ինչ օգուտ որ գտայ՝ ուրիշ տարեկիցներս այն ալ չունէին. վասն զի երբ քիչ մ'ալ մեծցայ՝ պէտք եղաւ գրքերը ծալլել ու աշխատանքի երթալ:

Տասը տարեկան եղած ատենս՝ մեծ սով մ'եղաւ, մենք ալ անառակ որդիին պէս՝ թէ կարելի ըլլար՝ խողերուն կերած եղջիւրէն կ'ուզէինք ուտել. բայց ան ալ չկար, անոր համար սկսանք ծառի կեղևանք և ասոր նման անշահ բաներ ուտել՝ որ չմեռնինք: Շատ հեղ կտոր մը հաց գնելու ստակ ալ չէինք կրնար գրանել: Բայց գէշը ան եղաւ որ՝ ստակ գտած ատեննիս ալ գնելու հաց չէր գտուեր. ուստի օրէ օր անպիտան բաներ կ'ուտէինք: Գուք ծառի կեղևով, յարգով ու ցորենի թեփով շինած հաց գեռ չէք կերած. թէ որ միայն տեսնելու ըլլայիք՝ աչուրնիդ մէկ դի կը դարձընէիք. մենք ասոր ալ գոհ եղանք. բայց նայէ որ քիչ ատենէն ան ալ չկրցանք գտնել. հայրս ալ չիկրցաւ զիս հոգալ մէկալ եզբարցս հետ. ուստի ամառուան սկիզբը մէկ գեղացի մը ուզեց զիս իր ոչխարներուն հովիւ ընել. ինծի ալ ասիկայ շատ գէշ բան մը չեղաւ, վասն զի հօն կրնայի իմ

կերակուրս գտնել: Մայրս լալով ետևէս եկաւ որչափ որ կրնար գալ. վերջը սիրտը կոտորած ետ դարձաւ, իմ սիրտս ալ շատ ցաւեցաւ: Ա՛հ, սիրելի մայր, մտքէս չելլէր ան վայրկեանը՝ որ վիզդ սլըլուած լալով քեզմէ պիտի բաժնուէի առջի անգամ, և ուրիշի քով պիտի կենայի: Թէպէտ դուն ան ատենը անանկ աղէկ չէիր ճանչնար Աստուծոյ կարողութիւնը, ինչպէս որ ես հիմայ կը ճանչնամ, բայց միշտ ինծի համար աղօթք կ'ընէիր որ Աստուած ինծի օգնէ, ու աս վտանգաւոր աշխարհիս փորձանքներէն ազատէ զիս. վասն զի աշխարհք ինչ ըսել է չգիտնալով՝ ընկայ անոր մէջը, և ոչ ալ զիս գիտէի, և ոչ փրկութեան ճամբան կը ճանչնայի: Ա՛հ, ինչ ըսեմ, Աստուած քեզի հատուցումն ընէ:

Մօրս աղօթքները սլարապ չելան. ես զԱստուած չէի ճանչնար, բայց Աստուած զիս կը ճանչնար, անոր համար երեսէ չեմողուց: Քանի որ

331-2003

անցուցած տարիներս միտքս կը բե-
րեմ՝ Աստուծոյ բարութենէն և գը-
թութենէն աւելի զարմանալու բան
չեմ գտներ. վասն զի ինքը ձեռքէս
բռնեց ու հազար տեսակ մոլորու-
թիւններէ ազատեց. ուստի ես ալ
իմ անարժանութեանս համար կրը-
նամ ըսել Յակոբ նահապետին հետ.
Ով, Տէր իմ, ես արժանի չէի այսչափ
գթութեան և բարութեան, որ քու
խեղճ ծառայիդ վրայ ցուցիր: Ես ալ
իմ ճնողացս տունէն ելայ տկար և
ողորմելի թռչնոյ մը պէս, բայց Աս-
տուծոյ պաշտպանութեամբը ամեն
վտանգներէ անցայ: «ՉԱստուած և
իր բարիքները սիրել մի մոռնար
երբեք, ով անձն իմ»:

Գեղացին՝ որ զիս քովը առաւ՝
զուարճալի ծառայութեան մը մէջ
դրաւ. բայց ինձի շատ ծանր կ'երե-
ւար. վասն զի առաւօտանց կանուխ
պէտք էր երթալ աշխատիլ. ժամը
չորսին ոչխարները արծելու տանե-
լու էր. տանը մօտ տեղերը յարմար
արօտ չկար, ամառն ալ չոր անցաւ,

ես ալ միշտ յանդիմանութիւն կը լըսէի թէ ինչո՞ւ ոչխարները աղէկ արծելու տեղ չտարի: Ես թէպէտ գիտ կ'արդարացընէի՝ թէ արեւէն ամեն խոտ այրեր փճացեր է, բայց մտիկ ընող չկար: Անկէ 'ի զատ ուղածիս պէս կերակուր ալ չգտայ. ամեն օր առաւօտը մէկմէկ քիչ կաթ ու վարսակի հաց կու տար. կէսօրը՝ փոխինդ և հաց. իրիկունն ալ միայն նոյն հացէն: Ինչ որ է՝ ասոնք ալ իմ՝ աչքիս մեծ բան էին՝ թէ որ քիչ մը շատկեկ տալու ըլլար, բայց իմացայ, ինչպէս որ ամեն մարդ փորձով կը սովորի, միայն հացով մարդ չի կշտանար: Ձէ թէ միայն ուտելիքի՝ հապա նաև ամեն բանի կողմանէ ալ աղքատ էի. բայց ինչպէս սիրտս պիտի մխիթարուեր, եթէ ինչպէս հիմայ գիտեմ՝ այն ատեն ալ գիտնայի, թէ իմ ամեն վայելելու բարիքս երկիրնքն է, և ան ունենալէս վերջը՝ Չինու կայսրէն ալ հարուստ եմ, որ անբաւ հարատակներ ունի, և Ռուսի կայսրէն ալ մեծ՝ որ անհուն երկիրներ ունի:

Աս ըսելու ատենս Տալէքարլիէնի պատմութիւնը միաքս կու գայ . այս մարդս Սթոքհոլմի մօտ տեղւոյ մը տիրոջ վարձւորն էր . օր մը տէրը արտը պտըտելու ատենը՝ ասոր քովն եկաւ ու հարցուց . « Գիտես սա լճին քովի արտերը որո՞ւն են : — Չէ . չեմ գիտեր , ըսաւ աշխատաւորը : — Ամենն ալ իմս են : Հապա սա անտառին մօտի արտերը ու լերան վրայի բերդը որո՞ւնն են : — Ան ալ չեմ գիտեր : — Անոնք ալ իմս են : Մէկ մը աչքդ վերցուր , չորս գին տեսածներդ բոլոր իմս են » : Տալէքարլիէն աս խօսքս լսելով՝ կանգ առաւ . ձեռքի բաճը դետինը ձգեց , գլխարկը վար առաւ ու մատով երկինքը ցուցընելով ըսաւ . « Պարօն , ասիկայ ալ քո՞ւկդ է » : Ով որ աս հարցմունքիս պատասխան չի կրնար տալ՝ թող ձայնը քաշէ , ու իր հարըստութեանը վրայ չպարծի :

Թէպէտ ես ալ այն աստիճանի աղքատ էի՝ որ ձեր մէջէն մէկն ալ իմ վիճակիս չէր նախանձեր , բայց

երբեմն երբեմն ալ մխիթարութիւն-
ներ կը գտնէի, ու սիրտս կ'ուրա-
խանար: Ինչպէս ամառուան մէջ
օր մը մեծ ուրախութիւն ունեցայ,
երբ կիրակի օր մը հրաման տուին որ
ժամ երթամ. գացի, տեսնամ որ
հայրս ալ հոն է. ուրախութենէս
խելքս թռուցի և լալով պլ չէի ու-
զեր իրմէ բաժնուիլ, բայց ճար չը-
կար: Այսպէս տխուր վիճակի մը
մէջ էի, բայց միշտ գոհ. միշտ եր-
ջանիկ կը սեպէի զիս՝ երբոր բաղդս
աղէկ մտածէի: Իմ միայնութիւնս
աւելի զուարճալի կ'ըլլար, (որով-
հետև բոլոր օրը մարդու երես չէի
տեսներ), թէ որ միշտ միտքս Աս-
տուծոյ հետ ըլլար, ես ալ աղօթքի
հետ. բայց ան ատենը ասանկ բան
մտքէս չէր անցներ: Միայն մէկ
բան մը կար որ զիս կը ճանճրացը-
նէր աս վիճակէս, այսինքն կարդա-
լու սէրս. քանի որ ուսմունք սովորիլ
միտքս գար՝ հանգստութիւնս կը
խռովէր, անանկ բաղդի կը փափա-
գէր՝ որուն ամենեւին յոյս չկար հաս-

նելու : Երբոր ալ անչափ աս մտած մունքը զիս կը նեղէր որ սիրտս կը ճաթէր , կ'ելլայի ժայռի մը վրայ , ու բարձր ձայնով կը սկսէի պոռալ կանչել , ըսել իմ կովերուս ոչխարներուս ու գառնուկներուս՝ բոլոր գիտցածս ալ , ուղածս ալ . բայց ձայնս լսող հօտն՝ իմ աղւոր ճարտասանութենէս բան մը չիմանալով՝ չէթէ միայն մտիկ չէին ըներ , հապա ալ աւելի ասդին անդին կը բաժնուէին կ'երթային . ես ալ ինչուան որ զիրենք ժողովէի՝ հոգիս բերանս կու գար , կը դադրէի : Գայլերուն ձեռքէն ալ շատ նեղութիւն քաշեր եմ . վասն զի ես տկար ողորմելի տղայ մ'էի , որո՛ւն դէմ պիտի դնեմ . բայց թէ որ յանկարծ ոչխար մը տանելու ըլլային՝ բոլոր յանցանքը իմ վրաս կ'ընկնար : Թէ որ ամեն հոգեւոր հովիւներ ալ իմ ջանքըս ունենային ոչխարները գայլերէն հեռացընելու , քրիստոնէից մեծ մասը աղէկ կ'ըլլար : Աստուած ինձի ողորմեցաւ որ այնչափ գայլե-

րէն՝ որ մօտ տեղերը կային, մէկն
ալ իմ հօտս չխմտաւ, և ոչ անոնց
ոտքին նշանն ալ տեսայ՝ որ իրենց
մէ վախնայի :

Գրսուանց ասանկ կ'ապրէի, բայց
հոգևոր կենացս վրայ ամենևին հոգ
չունէի : Աղօթք ընելու տեղ՝ միտքս
սրտիս ուղած մեծ մեծ բաներուն
վրայ կը սլըտըտէր . մէկ պատուա-
կան ժողովրդապետ քահանայ մը
ըլլայի, կ'ըսէի . մէկ մեծ ժամ մ'ու-
նենայի լեցուն ժողովրդով ու ի-
րենց քարոզներ տայի . մեծ գրա-
տունն մ'ալ ունենայի : Բայց ճնո-
ղացս տուած խրատները չէի մրո-
ցեր . կը նայէի որ միշտ անոնց ըսա-
ծին պէս շարժիմ . բերան ըրած ա-
ղօթքներս միշտ կը գրուցէի . բայց ո-
րովհետև անոնց օգուտը չէի գի-
տեր, երբեմն ալ անհոգ կ'ըլլայի ը-
սելու . իսկ մտաւոր աղօթք ինչ ը-
սել է՝ ամենևին չէի գիտեր :

Չմեռը մօտեցաւ, ամեն գործ-
քերս ալ փոխուեցան : Տէրս՝ ալ
իմ ծառայութիւններուս կարօտու-

Թիւն չունէր, վասն զի ոչխարները
ձմեռը իրենց ախոռը կը կեննային .
իսկ անդիէն ծնողքս և եղբայրներս
ալ կերակրելու բան չունէին : Նե-
ղը մտայ, մտածեցի որ երթամ մու-
րալով պըտըտիմ. բայց ան ալ չյա-
ջողեցաւ . վասն զի անանկ վախկոտ
էի՝ որ երկու խօսք չէի կրնար ըսել
ուրիշի դիմաց. ով ալ որ երեսս նա-
յէր՝ խպնելէս կաս կարմիր կ'ըլլայի :
Վերջապէս առջի օրը մուրալով պը-
տըտելէս վերջը՝ իրիկունը սկսայ
տեղ մը փնտուել որ դիշերը անցը-
նեմ. տունէ տուն սկսայ պըտըտիլ .
ամենքն ալ զիս կը վռնտէին . պէտք
եղաւ որ դիշերանց աւելի հեռուն
երթամ տեղ մը գտնելու :

Նայեցայ որ ասով գլուխ ելլալ
չըլլար, մուրալը բանիս ձեռք չի
տար. երկրորդ օրը չհամարձակեցայ
մուրալու, բայց անօթութենէ կը
չարչարուէի : Աս պատմած բաներս
թէպէտ փուճ են, բայց կամաւ կ'ը-
սեմ՝ որ իմանաք թէ ինչ փորձու-
թեան մէջ ընկեր էի, և Աստուած

ինչպէս վրաս գթացաւ աս վիճակին
մէջ եղած ատենս : Աս կարօտու-
թենէս ստիպուած՝ մեղք մը ըրի, որ
սովորաբար ով որ Աստուծոյ վրայ
հաստատ հաւատք չունի՝ կ'ընէ : Ե-
լայ գացի ուրիշ տեղ մը, որ կարելի
է գթած մարդ մը գտնեմ որ ինծի
քիչ մը ուտելու բան տայ . բայց ա-
նանկ մարդ չգտայ . առջի տունէն
ինչուան վերջի տունը հասայ, ա-
մենն ալ զիս վռնտեցին : Երբոր յու-
սահատած վերջի տունէն ալ պիտի
ելլէի, խոհանոցին մէջ, (որովհետե
անկէ պիտի անցնէի) մարդ չկար,
կտոր մը չորցած վարսակէ հաց զը-
տայ, բայց աչքիս գանձ մը երե-
ցաւ : Մտքէս ըսի՝ թէ ասիկայ առ-
նեմ երթամ . տանը մարդիկը ոչ ին-
ծի պէս աղքատ են, ոչ ալ քաղցած,
իսկ ինծի խիստ հարկաւոր է : Աս
ըսելով առի ու երթալու ատենս
մէկ ձայն մը հասաւ ականջիս . Ու-
րիշի բանը մի առնուր . մէկէն տեղը
ձգեցի հացը, ու սիրտս ելած՝ լալով
սկսայ երթալ անկէց :

Բայց հոս տեղը նորէն միտքս
բան մ'ընկաւ, որ բարեպաշտ Անգ-
ղիացի մը կը պատմէր ասանկ. —
Մասնաւոր հոգ տարեր էի որ ար-
դուս սրտին մէջ պզտիկուցմէ Աս-
տուծոյ պատուիրաքներն սուրբ հա-
ւատքը ազէկ մը տպաւորեմ: Օր մը
ասիկայ շինծու մարգարիտներով
կը խաղար ու կը զուարճանար. « Ատ
ինչ աղւոր մարգարիտներ ունիս,
սիրուն Յոննիկ, ըսի: — Անանկ է,
հայրիկ, ըսաւ: — Ուրեմն քեզ տես-
նեմ՝ ատոնք կրակին մէջ ձգէ: »
Ան ալ լալով սկսաւ մտածել թէ ինչ
ընէ: « Ինչ որ կ'ուզես ըրէ, ըսի,
բայց գիտնաս որ ես ամենեւին քեզի
վնասակար բան չեմ ըսեր »: Ան
մէկ մ'ալ երեսս նայեցաւ, վերջը
ըսածս ըրաւ: Մէկ քանի օրէն վեր-
ջը իրեն մեծ տփով մը այն մարգա-
րիտներէն գնեցի, ու ըսի. « Տեսա՞ր,
Յոննիկ, որովհետեւ դուն խօսքիս
հնազանդեցար՝ ես ալ ատոնք բոլոր
քեզի կուտամ. բայց քեզ տեսնեմ
որ որչափ ալ Աստուած քեզի կեանք

տայ՝ միշտ զօրաւոր հաւատք ունե-
նաս, և Աստուծոյ վրայ դնես բո-
լոր յոյսդ » :

Յոննիկ իրաւցընէ չէր գիտեր թէ
ինչ բանի համար մարգրիտները
կրակը պիտի ձգէ . նոյնպէս Աբրա-
համ ալ չէր գիտեր թէ ինչո՞ւ հա-
մար Աստուած իրեն պատուիրեց
որդին զոհելու : Բայց Աստուած՝
մեզմէ խոնարհ հնազանդութիւն
կ'ուզէ . անոր համար թէ որ ես ալ
աս մտածելու ըլլայի՛ կրնայի իմա-
նալ թէ ինչո՞ւ համար Աստուած իմ
գողութիւնս արգիլեց : Եւ եթէ Աս-
տուծոյ ձայնին հնազանդելուս հա-
մար հաստատ հաւատք ալ ունե-
նայի՛ կարելի է վարձք մ'ալ արձուի
իրմէ . բայց նոյն ատեն բան մը չգը-
տայ : Ելայ գացի, բայց չէի գիտէր թէ
ո՞ր կողմը դառնամ . ցուրտը օսկոր-
ներուս մտեր էր, շունչս կը սառէր,
մազերս փայտ կը դառնային, խոշոր
խոշոր ձիւն կու գար : Բաց ասկէ ձամ-
բան ալ կորուսեր էի, գիշերն ալ
մութ, չէի գիտեր ինչ ընեմ, ո՞ւր եր-

Թամ: Ո՛հ, ամեն թշուառութիւն
մէկէն գլուխս եկան. անօթութիւն,
ցուրտ, յօգնութիւն, մութ, և յու-
սահատութիւն՝ անոնցմէ ազատե-
լու: Երկայն ատեն թափառական
պտըտելէն վերջը՝ շէնքի մը լոյս տե-
սայ: Թէ որ ուրիշ մարդ մ'ըլլար իմ
տեղս՝ ինչպէս պիտի ուրախանար
աս լոյսը տեսնելուն. ինչ խնտու-
մով դէպ 'ի հոն երթալով պիտի
մտներ մէկ տաքուկ սենեակ մը ու
հանգստութիւն պիտի գտներ: Քայց
ասանկ տան մէջ մտնել ինծի պէս
տղու մը համար չէր. ասանկ բանի
սիրտ չէի ըներ, վասն զի յոյս չու-
նէի: Ալ մարդկանցմէ յոյսս բոլո-
րովին կտրեցի. վերջապէս մէկ
խեղճ տաղաւար մը տեսայ՝ խիստ
յօգնած ըլլալով ուղեցի երթալ հոն
գիշերը անցնել: Քայց ո՞րչափ նե-
ղութիւններ կար ինծի ասանկ մէկ
գիշեր մը անցնելու. զգեստներս
պատառ պատառ եղեր էին. հոն
ալ ոչ խոտ կար ոչ յարդ՝ որ վրան
պառկիմ: Թէպէտ քիչ մը ցուրտէն

աղատեցայ, բայց գիշերը անանկ մսեր էի՝ որ առաւօտը ելայ նէ չէի կրնար քալել. անդամներս փայտ դարձեր էին. կուրծքս ալ անանկ բռնուեր էր՝ որ արիւն փսխեցի :

Քանի որ ասոնք միտքս գան՝ կը զարմանամ թէ ինչպէս համբերեցի. հազիւ վրաս քիչ մը ուժ մնացեր էր ծնողացս տունը դառնալու, բայց ան ալ ակամայ ուզեցի, վասն զի հիւանդութեամբս անոնց հոգը աւելի պիտի շտտցընէի. արդէն իրենք ալ ինձմէ աւելի ողորմելի էին: Բայց ինչ ընեմ, պէտք եղաւ որ վերջապէս երթամ տուներնիս. երբոր հասայ՝ ամենքս ալ մեր թըշուառութեանը վրայ սկսանք լալ: Անոնք կը գանգըրաէին իրենց աղքատութեանը վրայ՝ որով ստիպւեցան զիս ասանկ ողորմելի վիճակի մէջ թողուլ. ես ալ աւելի կ'ուզէի մեռնիլ՝ քան թէ ինձմով ծնողացս հոգն ու նեղութիւնն աւելցընել: Երբոր առողջութիւնս գտայ՝ առջի թշուառութիւնս ալ մէկտեղ

դտայ . ծնողքս խենթ դարձեր էին ,
չէին գիտեր թէ ինչ ընեն ինծի :
Սրտերնին չէր քաշեր որ ես նորէն
երթամ անգութ մարդկանց դռնե-
րուն դիմացը ողորմութիւն մուրա-
լով ձիւնի սառի մէջ խեղճ ողորմե-
լի մնամ . բայց տանը մէջ ալ պա-
հել չէին կրնար , որովհետեւ պղտի
եղբարցս հազիւ հաց կը գանէին կեր-
ցընելու :

Երբոր ասանկ յուսահատած կե-
ցեր էինք , մեր երկնաւոր Հայրն
գթացաւ իր խեղճ ծառաներուն
վրայ : Օր մը բալխիր¹ մը մօտե-
ցաւ մեր տնակին . գեղացի մը որ
մօտի գեղը գացեր էր իր հարկաւոր
գործքին համար , մեր դիմացէն
անցնելու ատենը , « Բարեկամս ,
Յոհաննէս , ըսաւ հօրս . դու մէկ
տղայ մը ունիս՝ որ աղէկ կարգալ
գրել գիտէ , իսկ իմի՛ններս բան չեն
գիտեր . աս ձմեռ կրնա՞ն ինծի զըր-
կել որ զաւկըններուս վարպետու-

¹ Վրզաք :

Թիւն ընէ . գիտեմ որ դուն պինքը
կերակրելու կարողութիւն չունիս » :
Ա.Լ չեմ կրնար պատմել՝ թէ երբ
աս խօսքս լսեցի ինչ ուրախութիւն
ունեցայ . ասկէ ադէկ բազմ մը չէի
կրնար գտնել թշուառութենէս ա-
զատելու : Խնտումէս սկսայ վեր
վեր ցատքել , ու դեռ հայրս բան
չըսած՝ ես ելայ ու ըսի . « Ա.Լ ասոր
վրայ բան չխօսինք , ես պատրաստ
եմ դալու » : Ծնողքս ալ չէ չէին
ուզեր ըսել . անոր համար Աստու-
ծոյ փառք տուին որ ասանկ կեր-
պով մը մեզի օգնեց . շուտ մը իմ
աղքատիկ կապոցս պատրաստեցին ,
ու գեղացիին հետ գացի իրեն տու-
նը . բայց առաջ ծնողացս ու եղ-
բարցս տրտմութեան մնաք բարո-
վը ըսի :

Առաջուց ըսեր եմ , թէ գեղը դըպ-
րատուն , չկար , և անոնք որ չէին
ուզեր կամ չէին կրնար իրենց զաւկը-
ներուն կարգալ սովրեցնել , ուրիշ
մարդ մը կը բռնէին՝ որ մէկ երկու
չաբաթ կամ ամիս անոնց դաս տայ .

յայտնի է որ այնչափ ատենուան մէջ մեծ բան մը սովորիլ չըլլար : Շատը կային որ կարգալ ալ չէին գիտեր . վասն զի տղան ինչուան տասը , տասուերկուք կամ տասնուչորս տարուան չըլլար նէ՛ այբբենն ալ սովորիլ չէին ուզեր : Ասոր համար շատ ատեն կ'անցընեն , քիչ բան կը սովորին . և ուշ սովորելուն պատճառն ալ աս է՛ որ կամ տարիքնին յարմար չէ բան սովորելու , կամ պղտիկուց ուրիշ բանի ետեւէ ընկնալով՝ գլուխնին կարգալու գրելու չիգար : Ասոնցմէ ՚ի զատ մէկ մ'ալ ռամկին ծուռ կարծիքը կայ , որ մտքերնին գրեր են թէ աշխարհիս մէջ կարգալ գրելէն դժուար բան չկայ . շատ անգամ ինչուան ծնողքներն ալ՝ երբոր դաւակնին քիչ մը տաքարիւն կամ աչքաբաց տեսնեն , « Սպասէ , սպասէ , կ'ըսեն , քիչ ատենէն կարգալ սովորելու ժամանակը կու գայ , այն ատեն կը խելօքնաս » : Ասով տղաքն ալ անանկ կը զգուին որ վերջը որչափ

ալ աշխատիս սրտերնին կարգալու
փափագ ձգելու՝ ճար չըլլար: Գե-
ղին մէջի շատ տղոց դաս տալէն
վերջը՝ տեսայ որ մէկ երկուք հա-
զիւ գտնուեցան՝ որ ցաւելով գրքե-
րը թողուին. ընդ հակառակն շատը
չուզելով ձեռք կ'առնէին:

Բայց աս ալ գիտնալու է՝ որ հոն
տեղի տղաքը տան մէջ քիչ կը կե-
նան. վասն զի ամառը երբեմն ոչ-
խարնին արծելու կը տանին, եր-
բեմն ալ գետին բանելու կ'երթան.
Իսկ ձմեռը երբոր անոնց ծնողքը
քիչ մը ատենուան համար վարպետ
մը բռնեն՝ տղաքը առաւօտուրնէ ին-
չուան իրիկուն սմբած կը մնան:
Ծնողքը կը ստիպեն՝ որ չուտով սով-
րին, որպէս զի օր մը առաջ վարպե-
տը ճամբեն: Վման ասոնք այն Սնգ-
ղիացւոյն կը նմանին՝ որ Վիզպա-
տէն եկաւ բաղնիք մտնելու. բժիշ-
կը ասոր ըսեր էր՝ որ 24 անգամ
ջուրը մտնէ. ան ալ մտածելով թէ
ջուրը մտնելս աղէկ՝ բայց չուտ մը
աղատիլն աւելի աղէկ է, ամբողջ

օր մը Չ4 ժամ ջրին մէջ կեցաւ : Ահա աս տղոց վարպետն ալ ասոր նման կ'ընէ . գիտէ որ ծնողաց ուղածն աղէկ չէ , բայց անոնք անանկ ուղելէն վերջը՝ ինքն ալ անոնց խօսքին պէտք է հետեւի , չէնէ չեն հանիր . ինքն ալ իր պատրաստ բնակարանն ու կերակուրը պիտի կորսընցունէ , ձայնը կը քաշէ : Ասանկ վարպետներ կամ տղայ կ'ըլլան , ինչպէս ես ալ էի , կամ ծեր . անոր համար գեղին մէջը վարպետ ըսելը կամ գործքէ փախչող մարդ ըսելը՝ մէկ է . թէպէտ վարպետ ըլլալը շատ դիւրին բան չէ , որովհետեւ տեսակ տեսակ բնութիւն ունող տղաք պիտի կրթէ , և անոնց յարմար կարգալու գրելու բան պիտի պատրաստէ : Անանկ տղայ վարպետներուն , ինչպէս ես էի , մէկ դժուարութիւն մ'ալ կայ , այսինքն իրենց պատիւը միշտ աշկերտներուն դիմացը պահել . և թէպէտ ես յարմարութիւն ունէի զանոնք համողելու , և կը ջանայի որ անոնց թէ բան սովորեցնեմ

Թէ սիրելի ըլլամ, բայց աս ամեն
բանէն վերջն ալ դարձեալ երբեմն
երբեմն տղաքը կը փախչէին՝ ու ժա-
մերով չէին գար, և շատ հեղ աղ-
ջիկները հոն մնալով աւելի շատ կը
սովրէին: Աս ալ դիտեցի՝ որ մայ-
րերը աւելի ջանք ունէին տղոց բան
սովրեցընելու՝ քան թէ հայրերը, որ
անհոգ կ'ըլլային, և իրենք տարին
մէկ անգամ ալ գրքի երես չէին
նայիր: Անոր համար ժամ ալ եր-
թան նէ՝ աղօթք ընելու կամ բան մը
լսելով սովրելու համար չեն կենար,
հապա իրենց բարեկամներուն հետ
դրսի կամ առուտուրի վրայ կը խօ-
սին. որովհետեւ ձմեռուան մէջ՝ ու-
րիշ ատեն չեն կրնար մէկզմէկ տես-
նել. վասն զի աս քաղքիս մէջ մար-
դիկ միայն ժամը մէկտեղ կը ժողո-
վին, ինչուան երսուն մղոն հեռու
բնակիչ մէկ տեղ գալով: Ահա իմ
քաղքիս դպրոցներն ալ եկեղեցի-
ներն ալ ասանկ էին. կարելի է թէ
հիմա աւելի աղէկ ըլլան:

Առջի տունը որ վարպետութեան

գացի՝ կարծածէս աւելի դժուարու
թիւն գտայ, վասն զի աշկերտներս
ինձմէ մեծ էին, կարգալու ալ ա-
մենեին սէր չունէին. բայց համբե-
րութեամբ և հետերնին անուշու-
թեամբ երթալով՝ կակղցուցի զի-
րենք ալ՝ ու իրենց սիրելի եղայ:
Չմեռը անցնելէն վերջը՝ ես դար-
ձեալ հովիւ եղայ: Եօթը տարի ա-
սանկ անցուցի. ձմեռը վարպետ,
ամառը հովիւ:

Երբոր մէկ տեղէ մը նոր գիրք մը
գտնէի՝ ետեւէ կ'ըլլայի որ ձեռք ձը-
գեմ, երթամ ծառի մը տակ նստիմ
կարդամ. կը նայէի որ օդն ալ աղէկ
ըլլայ, որպէս զի հանգիստ ըլլամ.
և եօթն ութ անգամ կարդալով, գրե-
թէ բերնուց սովրածի պէս կ'ըլլայի:
Թէպէտ շատ անգամ կարդալս կի-
սատ թողլով կ'ելլէի նայելու թէ
արդեօք ոչխարներէն մէկը մոլորե-
ր է, և թէ որ անանկ բան մը պատա-
հէր, մէկէն կ'երթայի կը փնտռէի:
Պէշն ան էր որ՝ երբեմն յանկարծ
փոթորիկ մը կ'ելլէր կայծակնե-

րով, անճրևով, ոչխարները կովերը մէկմէկէ կը բաժնուէին, ասդիս անդին կը ցրուըտէին ծածքով տեղ մը գտնելու, որ այն տեղերը գրեթէ ամենևին չէր գտնուեր: Անատեն ես խենթ դարձած մէկ մը հոս կը վազէի մէկ մը հոն, ու սարսափած ոչխարներն ու կովերը կը ժողվէի. հազիւ թէ մէկալոնց քովը կը բերէի՝ մէկ մ'ալ ուրիշները կը ցրուէին: Ասանկով թէպէտ ուզէի ալ բայց ատեն չէի ունենար որ աս փոթորկին վրայօք քովէս բաներ մը տածեմ. ինչպէս այն խելացի մարդն՝ որ բաց տեղ մը գտուելով՝ դիմացը կայծակ մը կ'իջնէ. վերջը ասոր կը հարցընեն թէ շատ վախցա՞ր. — Ի՞նչ վախնալ, կ'ըսէ, ես միտքս դրեր էի որ մէկ փառաւոր պարոն մը պիտի իջնայ վերէն. չտեսողը չհաւատար:

Վերջի տարիները այնչափ նեղութիւն չքաշեցի. թէպէտ միշտ ըրածներս նոյն գործքերն էին. բայց բանի որ սրտիս մէջ կարդալու փափազը կ'եւեւնար՝ ու կը տեսնայի որ

յոյս ալ չկայ՝ նորէն կը նեղուէի :
Այսպէս հինգ տարի ալ ձմեռները
զանազան տուներ վարպետութիւն
ըրի տղոց :

Ինծի մեծ կրթութիւն էր այսպի-
սի աշխատանքով համբերութիւն
սովրիլ , և բթամիտ մարդկանց բան
սովրեցընել : Սովրել ուղողներուն
բան սովրեցընելը դժուար բան չէ ,
բաւական է որ մէկը օրը դաս մ'առ-
նելու կարողութիւն ունենայ , բայց
անանկ մարդկանց բան սովրեցը-
նել՝ որ չէ թէ միայն կարգալ չեն
սիրեր , հապա ուսմունքի ալ թշնա-
մի են՝ անոնց ինչ քաղցրութիւն ալ
ցուցընես՝ օգուտ չունի : Աստուած
ինծի քիչ մը տուրք տուեր էր ուրի-
շի բան սովրեցընելու , անանկ որ
երբ քիչ մը վարժեցայ աս արհես-
տիս մէջ՝ շատին կարգալու սէր ճը-
գեցի : Բայց պէտք է խոստովանիմ
որ աղքատութեանս ատենն ալ՝
քիթս տնկած կը պըտըտէի . և զիս
աշխատանքի անյարմար սեպելով՝
կ'ուզէի միշտ տղոց դասատու ըլլալ :

կ'ուղէի ալ որ շարաթը տղայ գլխու
 կ'փող առնեմ. որպէս զի կարե-
 նամ խեղճ ծնողացս ալ օգնել. բայց
 ուզածս չէի գտներ: Ա՛ւր էր թէ ան
 ատենը իմ հաւատքս աղէկ մը ճանչ-
 նալով՝ իմ աշկերտներուս ալ սով-
 բեցրնէի: Թէպէտ միշտ անոնց ա-
 ռաւօտուան իրիկուան աղօթքնին ը-
 նել կու տայի, և ինչպէս որ իմ ծը-
 նողքս ինձի ըրին ես ալ զանոնք կը
 յորդորէի առաքինի ու ջերմեռանդ
 ըլլալու. բայց տկար և ցուրտ կեր-
 պով մը կ'ըսէի. վասն զի ես ալ ճշմա-
 րիտ հաւատք մը ու սէր մը չունէի
 Աստուծոյ և մեր փրկչին վրայ: Շատ
 կը ցաւիմ հիմա որ աս տղոցը սրտին
 մէջ Աստուծոյ ճշմարտութեան սեր-
 մունքը չցանեցի. պէտք չէր որ աշ-
 կերտներս սրտիս մէկմէկ հոգն ըլ-
 լային: Աստուծոյ մեծ շնորհքն է՝ աս-
 տուածս իրութիւն ազգել իր ընկեր-
 ներուն սրտին: Ընդ հակառակն ով
 որ կրնայ տղու մը փրկութեան ճամ-
 բան սովբեցրնել և անհոգ կ'ըլլայ՝
 կը մեղանչէ: Քանի որ աս բաներս

կը յիշեմ՝ միտքս կու գայ այն պատ-
մութիւնը զոր շատ ատեն վերջը
կարգացի։ Հինգ տարուան ազջիկ
մը իր բարեպաշտ մօրը ջանքովը՝
փրկութեան և առաքինութեան ճամ-
բան պղտիկուցմէ կը սովրէր, և ինչ-
պէս որ լսեր էր՝ շատ անգամ կը մը-
տածէր աւետարանին խրատներուն
վրայօք, Յիսուսի վարքը, արդար-
ներուն և մեղաւորներուն յաւիտե-
նական հատուցումը։ Օր մը ջերմե-
ռանդ կարգաւոր մը ասոնց տունը
կու գայ, մօրը հետ հոգևոր բանե-
րու վրայ կը խօսի։ Պղտի ազջիկն
աթոռի մը վրայ նստած՝ ուշադրու-
թեամբ անոր խօսքերուն մտիկ կը
դնէ։ Քահանան և ոչ անոր երեսը
կը նայի։ Երբոր խօսակցութիւնը
լմընցընելով դուրս կ'ելնէ, ազջիկը
կու գայ մօրը կ'ըսէ. «Մարիկ, կար-
ծեմ մեր վարդապետը չիհաւտար
որ ես ալ հոգի ունիմ»։

ԳԼՈՒԽ Բ

Երբոր տասնուհինգ տարուան եղայ՝ յարմար հասակ սեպելով՝ առջի անգամ հաղորդութիւն առի : Բայց այն քահանան որ ուրիշ տղոց հետ զիս այս մեծ գործքիս պիտի պատրաստէր , քիչ մը շահասէր մարդ ըլլալով չկրցաւ ամենէն հարկաւոր բաներուն վրայ ալ մտածել և մտածել տալ : Իր չար օրինակը այնպէս վնասակար էր եղեր իր ժողովրդոցը՝ որ մեծ ու պզտիկ ամեն անկարգութիւն կ'ընէին համարձակ . և թէ խրատ ալ լսէին՝ հոգերնին չէր . վասն զի երբոր քահանան քարոզ տալու ըլլար՝ մէկն ալ չէր հաւտար թէ սրտանց կը գրուցէ ըսածը : Ես շատ հոգևոր դրբեր

կարդացած ըլլալով՝ կ'իմանայի թէ
աս գէշ վիճակ է . խղճմտանքէս
կ'իմանայի թէ որ բանը աղէկ է որը
գէշ . թէպէտ և ոչ զիս ոչ զՅիսուս
աղէկ մը կը ճանչնայի , բայց սրբ-
տանց առաջադրեր էի բարեպաշտ
ըլլալու . և եթէ գտնէի մէկն որ ինծի
իմ հաւատքս աղէկ մը սովորեցընել
ուզէր , ինչպէս ջանացող աշկերտ
պիտի ըլլայի : Ա'ուզէի ամեն առա-
քինութիւններ 'ի գործ դնել . և ա-
մեն բանէ մեծ կ'երևէր ինծի՝ իմ
մկրտութեանս շնորհքը հաստատել
վրաս : Այն կիրակի օրն որ առջի
անգամ սրբութիւն պիտի առնէի՝
քաշուեցայ իմ խեղճ խցիկս , ընկայ
Աստուծոյ դիմացը և բոլոր սրտանց
որչափ որ կրնայի ջերմեռանդու-
թեամբ իր շնորհքը և օգնութիւնը
խնդրեցի , խոստացայ որ միշտ իր
ուզածին պէս շարժիմ : Իրաւցընէ որ
չատ մը ատեն աս խօսքիս վրայ կե-
ցայ , բայց վերջը շատ տարի նորէն
սրտիս հանդատութիւնը կորուսի .
ինչուան որ վերջապէս աղէկ մը հա-

ւատրս ճանչցայ : Գիտէի որ մէկ
քանի բանի կարօտութիւն ունիմ՝
բայց ինչպէս անոնց պէտք է հաս-
նիլ՝ ան չէի գիտեր . մէկ խելացի և
բարեսլաշտ առաջնորդի մը կարօտ
էի :

Տղոց վարպետութիւն ընելէն ալ
սիրտս գաներ էր . ես ալ տասնու-
հինգ տարուան ըլլալով՝ բաւական
մեծցեր էի , ու կրնայի հօրս արհես-
տին ձեռք զարնել , զոր և վարպետ
ըլլալէն վեր կը սեպէի : Ուստի հօրս
քով քիչ ատենի մէջ հիւսնութիւնը
աղէկ մը սովրեցայ , անանկ որ գե-
ղին մէջի պէտք եղած բաները կրը-
նայի ընել : Բայց ինչ օգուտ երբ
վաճառականը իր խանութը ամեն
բարիքով լեցընէ՝ ու մէկն ալ գնելու
չգայ : Սասնկ ալ ինծի եղաւ . միշտ
կը հարցընէի թէ տուն շինող կայ ,
ո՞վ կ'ուզէ աթոռ կամ սեղան կամ
գրասեղան կամ սնտուկ շինել տալ .
Բայց տեղէ մ' ալ ձայն ձուն չէր
ելլեր . կարծես թէ ինչուան որ ես
աս արհեստը սովրեցայ՝ ամենքն ալ

իրենց հարկաւոր բաները շինել
տուեր էին : Այսպէս երբոր նոր
բան մը չէին տար որ շինենք , հայրս
ու ես ձեռքի ունեցածնիս շուտ մը
լմընցընելէն վերջը՝ շատ հեղ պա-
րապ կը միայլինք : Աս որ ասանկ
կ'ըլլար՝ ինծի ուրիշ բան չէր մնար ,
բայց եթէ հովիւ ըլլալ , նորէն ծոյլ
ու դատարկ կենալով ոչխարները
արծել : Թէ որ Աստուծոյ գործքերը
քիչ մը ճանչնալու ըլլայի , կամ եր-
կրիս եղած քարերը , մետաղները ,
բոյսերը , միջատները , ինչպէս հիմա
գիտեմ , որչափ երջանկութեամբ և
առանց կորուստի կրնայի անցընել
այն ժամանակը՝ որ կամ պարապ կե-
նալով , կամ անկարելի բաներու
փափագելով անցուցեր եմ :

Հիմա որ աւելի գրքերու հետ կ'ըլ-
լամ՝ քան թէ բնութեան վրայ մտա-
ծելու , ինչպէս կը փափագիմ այն
պարապ անցուցած ատեններս նո-
րէն գտնելու . և թէ որ այն Օրէ-
պոյի անապատներուն մէջ անցու-
ցած պարապ ժամանակս կարելի

ըլլար նորէն գտնելու՝ ուրախու-
թեամբ կը վազէի հոն։ Իրաւ է որ
Աստուած բան մ' ալ չիմուռնար, և
ամեն ծառին մեծնալու ժամանակն
ալ անոր դիմացը համրած է, բայց
մենք պէտք է որ երբեմն զղջանք այն
ժամանակին վրայ՝ որ աղէկի բա-
նեցընելու տեղ գէշի բանեցուցեր
ենք։

Ամառը կամաց կամաց կ'անցնէր,
բայց իմ տրտմութիւնս կ'աւելնար
քանի որ կարգալու սէրը կը զգայի-
մէկ մ' ալ կը մտածէի թէ ձմեռը
ինչ պիտի ընեմ. վասն զի տղոց
վարպետ ըլլալ ալ չէի ուզեր, հիւս-
նութենէն ոչ հաց կը գտնէի և ոչ
ալ աշխատանք։ Երկայն ատեն մը
տածելէն վերջը միտքս դրի որ եր-
թամ դերձակի քով աչկերտ ըլլամ,
ու աս արհեստն ալ սովրելով կա-
րելի է բան մը վաստըկիմ։ Գտայ
դերձակ մը որ ուզեց զիս աչկերտ
առնել, և անոր քովը քիչ ատենէն
անանկ աղէկ սովրեցայ արհեստը՝
որ անկէ վերջը իմ հագուստներս

ես կը շինէի: Բայց ասով ալ շատ
հեղ շաբաթներով պարապ կը մը-
նայի, կարելու բան մը չէի ունե-
նար. անոր համար պարապ մնացած
ատենս տանը մէջ պէտք եղած աշ-
խատանքներով կ'անցընէի, ինչպէս
ցորեն ծեծել, հնձել, գետին փո-
րել, և այլն:

Երկայն ատեն աս գործքերս ընե-
լով անանկ աղէկ սովրեցայ որ ե-
թէ Աստուած ուզէր՝ կրնայի տուն
մը դարձընել: Իմ վիճակիս մէջ ա-
մենէն գէշն այն էր՝ որ հաստատ
տեղ մը բնակարան չունէի, անոր
համար մէկ մը ասդիս կ'երթայի մէկ
մը անդին: Տասը տարուանէ վեր
կարելի է քսան տեղ մը կեցայ,
բայց միշտ միտքս դնելով որ այն
տեղերը երկայն ատեն չկենամ: Այլ
ձանձրացայ ասոնցմէ, մտածեցի որ
ուրիշ ճամբայ մը բռնեմ: Վերջա-
պէս որոշեցի որ երթամ ծնողքս
տեսնեմ ու անոնց հետ բնակիմ:
Տուն հասայ նէ հայրս հոն չէր,
մայրս ալ ուրիշ անգամներէն աւելի

ծանր հիւանդ էր, անանկ որ հետը
խօսելու գացի նէ՛ զիս չճանչցաւ .
բայց ես իմ ուլ ըլլալս իմացուցի ի-
րենն . մօրս սիրտը տակնուվրայ ե-
ղաւ, ու հառաչելով՝ « Աստուած
օրհնէ գրեզ, տղաս » ըսաւ . խօսքը
լրմընցնելու ատենը կեանքն ալ հե-
տը լմնցուց : Շատ տարի աս թշուառ
աշխարհիս մէջ նեղութիւններ քա-
շելէն ետեւ՝ հոգին զնաց անդիի աշ-
խարհը : Բայց աս բաժնուիլը սիրտս
անանկ կոտրեց՝ որ մտքէս չիկրնար
ելլել : Ա՛հ, Աստուած ողորմի հոգ-
ւոյդ, սիրելի մայր . ո՛ւր էր թէ օր
մ՛ առաջ քեզի եկած ըլլայի ու իմ
երախտագիտութիւնս ցուցընէի .
վասն զի դու ինձի համար շատ ար-
ցունք թափեր էիր, և անանկ ար-
ցունք՝ որ բանի մը հետ չեմ փոխեր :
Իսկ իմ վիճակս ինչ որ էր նորէն
նոյն մնաց : Տասնևեօթը տարուան
էի, և միշտ կը մտածէի թէ ինչ
ճամբով կրնամ ուսմունք սովորելու
փափագիս հասնիլ . վասն զի առանց
ասոր կարծէի թէ երջանիկ չեմ կրը-

նար ըլլալ : Թէպէտ ամենեին տեղէ մ'ալ յոյս չունէի՝ բայց ամեն կարելի ջանքով կերպ մը կը փնտռէի փափագիս հասնելու : Աերջապէս Գառլշտատ զացի փորձ մ'ալ փորձելու . և աս բանիս համար մէկ երկու ամսուան բաւական ստակ ժողովեր պատրաստեր էի : Տաղգով դըպրատուն մը մտայ , ուրախութենէս ինք զինքս կորսնցուցի . քանի մը գլթած մարդկանց հետ տեսնուեցայ որ իմ խեղճութեանս վրայ ցաւակից եղան : Աարպետս ալ ինծի հետ բարեկամացաւ , և կը ջանար որ իր կողմէն կրցած բարիքը ընէ ինծի . իր յանձնարարութեամբ քաղքին մէջ մէկ քանի տունէ երբեմն զիս կը կանչէին , և շաբաթը անգամ մը իրենց տան մէջ կերակուր ուտելու հրաման տուին ինծի : Ասիկայ մէկ կողմանէ ինծի մեծ մխիթարութիւն եղաւ , բայց մէկալ կողմանէ ալ հոգ մը . վասն զի կը մտածէի թէ ուրիշներուն աւելորդ բեռ մը կ'ըլլամ : Ասկէ զատ ուրիշ մտամտութիւն մ'ալ

ունէի կերակրի վրայօք . վասն զի
հոն ամեն օր աղէկ կերակուր մը
կը գտնէի , բայց իմ ստակս լմըն-
նալէն վերջը՝ պատառ մ'ալ հաց պի-
տի չկրնայի գնել : Աս մէկ դի թող ,
ձմեռն ալ եկաւ . հագած զգեստ-
ներս՝ թեթեւ ամառուան լաթեր էին .
սենեակս ալ կրակ վառելու կարո-
ղութիւն չունէի . և միշտ դպրատու-
նէն ելլալէս վերջը՝ ցուրտ տեղ մը
կը մնայի : Բայց ասով ալ վրաս հի-
ւանդութիւն մը չեկաւ , որովհե-
տե ցուրտն ալ անօթութիւնն ալ
ինծի նոր բան մը չէին . անոր համար
ամեն օր զիս երջանկութեան հա-
սած կը սեպէի աս քաղաքը գալուս
համար , որովհետե կարդալու փա-
փագիս հասայ :

Ամառը դասերը դադրելու ատենն
եկաւ , թէպէտ եթէ ինծի թողուն-
ես ամենեւին դաս առնելէ չէի դադ-
րեր . կարդալը ինծի հանդատու-
թիւն և ուրախութիւն կը բերէր ,
անոր համար ասանկ ատենն ինծի
մեծ աշխատանք և նեղութիւն կ'ե-

ընէր: Բայց ես միջոց մը գտայ աս
ատենս աղէկ բանի բերելու. ուզե-
ցի դառնալ հայրս տեսնելու, զոր
մօրս մեռնելէն վերջը աւելի կը սի-
րէի. բայց ճամբայ ելլելու ատենս
վրաս հիւանդութիւն մ'եկաւ, պէտք
եղաւ որ քանի մը օր ալ հոն մնամ:
Քիչ մը որ վրայ եկայ՝ չստասելով
առջի առողջութիւնս գտնելու՝ ճամ-
բայ ելայ, բայց աս անհամբերու-
թիւնս ինծի շատ ծանր նստաւ.
վասն զի տասը մղոն ճամբայ ը-
նելէս վերջը՝ վրաս սաստիկ ջերմ
մ'եկաւ. ուստի գեղ մը հասա-
ծիս պէս՝ սկսայ աղաչել շատոնց
որ զիս տուներնին առնեն. բայց ա-
մենքն ալ կը վռնտէին: Ես ալ տես-
նելով թէ վրաս ալ քալելու ուժ
չմնաց՝ խեղճ խղիկ մը գտայ ու հոն
քիչ մը յարգի վրայ ընկայ: Զերմս
ալ խիստ սաստկացաւ, երեսներս
անանկ ուռեցան՝ որ աչուրներս
թաղուած բան չէի տեսներ: Երկու
օր ասանկ առանց ուտելու խմելու
միս մինակ հոն մնացի. երրորդ օրը

կին մ'եկաւ հոն, և տեսնելով որ ես
առանց հարցընելու իր բնակարանը
մտեր եմ սկսաւ բարկանալ. « Քե-
զի կ'ըսեմ, տղայ, ըսաւ, ելիր կոր-
սուէ, աս քու տեղդ չէ. թէ որ հոս
մնաս՝ կը մեռնիս, և գլուխնուս նե-
ղութիւն կը բերես: Իսկ ես չէ թէ
միայն տեղէս շարժելու՝ հասլա պա-
տասխան մ'ալ տալու ուժ չունէի:

Աս խեղճ վիճակիս մէջ միտքս
ընկան իմ անհոգութիւններս հո-
գեոր ճամբու մէջ. նորէն ուխտ ըրի
որ եթէ Աստուած ինձի առողջու-
թիւն տայ՝ իր պատուիրանքները
հաստատ պահեմ: Բայց աս ջերմե-
ռանդութեանս անկատար ըլլալը
անկէ կ'իմացուի՝ որ Աստուծոյ հետ
պայման դնելու մը պէս՝ թէ որ ին-
ձի օգնես՝ քեզի կը ծառայեմ կ'ը-
սէի: Բայց Աստուած իմ միամտու-
թեանս նայելով անարժանութիւնս
չյիշեց ու իր գթութիւնը ցրցուց. և
անանկ շուտ ինձի օգնեց, որ այն
կնոջը խօսելէն ժամ մը վերջը վրաս
ուժ մ'եկաւ, ցաւերս դադրեցան և

բողորովին առողջացածի պէս ելայ
ճամբայ ընկայ: Ո՛հ, այս Աստուծոյ
ըրած բարերարութեանը չեմ կրնար
ինչպէս պէտք է շնորհակալ ըլլալ.
բայց միայն կը ջանամ շնորհակալ:
« Թագաւորի խորհուրդները պէտք
է ծածուկ պահել, բայց Աստուծոյ
գործքերը յայտնել »:

Երբոր հօրս տունը հասայ ամենքս
ալ շատ ուրախացանք. ես չէի կըր-
նար ընտանեացս պատմել՝ թէ ինչ-
պէս Աստուած ինձի օգնութեան
հասաւ, և միշտ զիս հոգաց. հայրս
ալ շատ կը փափագէր որ իմ նոր
սկսած արուեստս առաջ տանիմ.
Վասն զի տեսաւ որ ուրիշ դրսի ար-
ուեստներով չեմ կրնար բաղդս
գտնել: Իրեք շաբաթ հօրս քով կե-
ցայ և իրեն կ'օգնէի. պարապ ա-
տեններ ալ հետս բերած գրքերս կը
կարդայի ու կը սովորէի: Երբոր ուս-
մանց ատենը մօտեցաւ՝ պէտք ե-
ղաւ որ անկէ երթամ. բայց չէ ա-
նանկ տրտմութեամբ՝ որով ուրիշ
հեղ կ'երթայի կամ ոչխար արծե-

լու, կամ տղոց վարպետ ըլլալու, կամ առանց գիտնալու թէ ինչ պիտի ընեմ, անանկ ատեն աչուրնեքէս արցունք չէր պակսեր, երթալու ատենս ալ կը կարծէի թէ փուշի վրայ կը կոխեմ, իսկ աս անգամուս ուրախութեամբ ելայ. վասն զի անանկ բանի պիտի երթայի՝ որուն զիչեր ցորեկ կը փափագէի: Եւ իրաւցընէ դպրատուն հասնելէս վերջը տեսայ Ստուծոյ նոր հայրական գթութիւնն ալ, որ միշտ կը սկսի իրենները սիրել՝ դեռ անոնք զինքը չճանչցած ու չսիրած. անոր համար ամեն մարդ կրնայ ըսել աս խօսքս. «Թէ որ ինքը իմ վրաս հոգ չտանէր՝ ես յաւիտեան զինքը գտնելու ետեւէ չէի ըլլար»:

Գարլշդատ հասածիս պէս՝ դպրատան մեծաւորը զիս կանչեց՝ ու քաղքին մէջի տան մը վարպետ դրաւ. ուր որ իրեք տղոց դասատու պիտի ըլլայի և վրանին աչք պիտի ունենայի. ես ալ հոն պիտի բնակէի, կերակուրս ալ հոն պիտի

ուտէի: Յօժարութեամբ յանձն առի
աս բանս. վասն զի ալ անկէ վերջը
ուրիշներուն գլուխը չէի ցաւցըներ
որ ինձի ողորմութիւն ընեն, որուն
փոխարէն ալ չէի կրնար ընել. վասն
զի մարդս անանկ հպարտ է որ չու
զեր յօժար սրտով ուրիշի ձեռքէ,
Սատուծոյ կողմանէ ալ ըլլայ, բա
րիք առնել. ինչուան կը գտուին
մարդիկ որ Սատուծմէ ալ բան չեն
ուզեր, որպէս զի իրմէ պարգև
մ' առած չսեպուին:

Ասկէ վերջը նայեցայ ատենս ա
նանկ բաժնել որ աւելի օգտակար
ըլլայ. իմ դասընկերներուս հետ
դպրատունը դաս կ'առնէի, տունն
ալ աշկերտներուս դաս տալու բա
ւական ատեն կը գտնէի: Ասոնցմէ
աւելցած ատենն ալ ուրիշ տղոց
բան կը սովորեցնէի (որովհետև լա
տին լեզուի և թուաբանութեան
մէջ բաւական առաջ դացեր էի.)
որպէս զի ուրիշներուն ալ օգնեմ,
ստակալ վաստըկիմ, որով վրաս
գլուխս հոգամ ու գրքեր գնեմ: Իսկ

իմ զուարճութեանս կամ ուզածս
կարդալու՝ միայն գիշերը կը մնար :
Եւ որովհետեւ բան սովրելու ու ուս-
ման մէջ առաջ երթալու խիստ շատ
սէր ունէի , բանի մը ժամ ալ քունս
մէկ գի կը թողուի՝ գրքերու հետ ըլ-
լալու համար : Հագուստս ու ոտքի
ամաններս ես կը շինէի . թէ որ ըս-
տակ ունենայի չուխայ կը գնէի ու
կը նստէի ես կը կարէի . ուրիշ բա-
նի ոչ հոգ ունէի և ոչ կարօտու-
թիւն . կը ջանայի կոկիկ զգեստ հագ-
նիլ , վասն զի տեսայ որ անանկ
թափթփած լաթերով մարդկանց ե-
րեսը չէին նայիր : Կար կարելն ալ
գիշերը կ'ընէի . վասն զի ցորեկը ա-
տեն չունենալէս զատ , կը խալնէի
ալ ուրիշներէն . թէպէտ ամբողջալու
բան մը չէր անոնց դիմացը այս
բանս ընել , որ իրենք չէին ալ գի-
տեր :

Ուսմանց մէջ շատ յաջող էի ,
դասընկերներուս մէջ միշտ առջինն
էի , վարպետիս ալ սիրելի . բայց
երբ ուրիշներն անխոհեմութեամբ

իմ դիմացս իմ ջանքիս և յաջողութեանս վրայ կը խօսէին, ես ալ հրպարտութեամբս կը հաւտայի և կ'ուռէի. անձնասիրութիւնը մեղքի տեղ չէի դնէր, վասն զի չունէի ան ճշմարիտ քրիստոնէական հոգին. անոր համար կը նայէի որ ամեն բանի համբերեմ, միայն թէ իմ դասիս մէջ առաջինն ըլլամ: Ահա չորս տարի այսպէս անցուցի: Հոռմերէն կը կարդայի Աւետարանը, և Քսենոփոնի ու Աուկիանոսի գործքերը. լատիներէն ալ աղէկ կը խօսէի, ու հին հեղինակներէն կարդացի Կ. Նեպոսը, Սալուստիոսը, Կեսարը, Վիրգիլիոսը, Ովրատիոսը, Կիկերոնի և ուրիշ հեղինակաց մէկ քանի գրուածները: Թուաբանութիւնը և երկրաչափութիւնը տեղն 'ի տեղը սովրեցայ, վեր 'ի վերանց մ'ալ աշխարհագրութիւն և բնական պատմութիւն. մէկ խօսքով՝ հարկաւոր բաները սովրեցայ, բայց Աստուծոյ օրինաց այբբենն ալ չէի գիտեր, միայն ասոր մէջ շատ տգէտ էի:

Իմ վարպետներս ալ զիս ասանկ
բանի չէին յորդորեր . ես ալ ասանկ
վառուեր էի արտաքին ուսմանքները
սովրելու՝ որ հոգևոր գիտութիւնները և ոչ յիշեցի, ոչ
ալ կը մտածէի թէ հարկաւոր է Աստուծոյ
պատուիրանքներն ալ աղէկ գիտնալ .
միտքս դրեր էի թէ սուրբ գրոց մէջ
գրած են Աստուծոյ պատուիրանքները,
բայց չէի կարծեր թէ անոնց մէջ
ըլլայ ամեն ուսմանց հիմը, և ամեն
ճշմարտութեան կանոնները .
թէ որ ասոնք գիտցած ըլլայի կարծեմ
չատ ջանքով ետեւէ կ'ընկնայի դանոնք
սովրելու . բայց ես ընդհակառակն
սոսկալի մթութեան մը մէջ կը քալէի:
Փա՛նք Աստուծոյ, որ վերջապէս
զիս ասանկարգ ճամբէս, մանաւանդ
թէ անհաւատութենէն ազատեց . և իր
ողորմութեամբն անվեաս պահեց այն
վիճակին մէջ ուր մեղանշելու վրտանգներ
չատ կային, հասակակից մարդիկներէ
ալ չար օրինակ անպակաս:
Անոր համար շատ կը վա-

խէի դասընկերներու հետ շուտով
բարեկամութիւն կապելու . և գե-
ղացի մ' ըլլալով հետերնին անանկ
ծանր կ'երթայի՝ որ միշտ վրաս կը
խօսէին , ծաղր կ'ընէին . ես ալ բը-
նութեամբ ասանկ խօսքերէ շուտով
առնուող ըլլալով կը նայէի որ կըր-
ցածիս չափ հեռանամ անոնցմէ :
Բայց ամենէն դժարն ան էր՝ որ ես
անոնցմէ առաջ երթալով ուսման
մէջ , և շատ գովութիւն լսելով ա-
նոնց նախանձը կ'եւելնար . չէին
կրնար քաշել , ու զիս կ'ատէին :
Բայց աս նախատինքները ինծի շատ
օգտակար դեղ եղան ան անուշ գո-
վասանքներուն դէմ , վասն զի ա-
նոնցմով հպարտութիւնս կը խո-
նարհէր և չափիս մէջ կը մնայի : Աս-
կէ ալ զատ այն ընկերներուն հետ
ժամանակ կորսնցընելէն ալ ազա-
տեցայ . երբ ընկերներս իրենց խել-
քին ուղածին պէս ընելով տեսակ
տեսակ փորձանքներու մէջ կ'ընկ-
նէին : Ո՛հ , հազար անգամ փառք
Աստուծոյ որ զիս անվնաս պահեց

անանկ ատեն՝ որ ոչ զինքը կը ճանչնայի և ոչ կը փնտռէի. իր ողորմութիւնն էր որ զիս պահեց և ինծի օգնեց՝ ինչուան որ իրեն դարձայ:

Գառլշտատի մէջ ինչ որ կը սովորեցնէին բոլորն ալ սովորելէս վերջը՝ մտածեցի որ եթէ անկէ վերջը հոն կենամ՝ ժամանակս պարապ պիտի անցնի. կ'ուզէի որ համալսարան մը մտնեմ, բայց ինչպէս կարենամ ընել չէի գիտեր. վասն զի հայրս առաջ ինչ էր հիմա ալ նոյն աղքատն էր, ինծի ալ ոչ մէկը կտակաւ ժառանգութիւն թողուցեր էր, և ոչ ողորմութիւն մը. իսկ ուրիշներու վարպետութիւն ընելովս այնչափ ստակ միայն կը վաստըկէի որ կարենամ զգեստս հոգալ, մէկ երկու գիրք գնել. ասոնցմէ դուրս քիչ ստակ կ'աւելնար: Ես աս քչին ալ գոհ ըլլալով՝ ճամբայ ելայ Լուսնի համալսարանը երթալու. չէ թէ Աստուծոյ կարողութեանը և ողորմութեանը վստահացած, որ միշտ աղէկներուն կ'օգնէ, հապա կոյր

յուսով՝ թէ Սատուած ինչպէս որ
դիս ինչուան հիմա պահեց՝ ասկէ
վերջն ալ կը պահէ: Բայց Ս.ս.
տուած իրաւցընէ որ իր սիրելի դա-
ւակաց պէս դիս ալ կը հոգար, և
կ'ուզէր որ ևս ալ իրեն դառնամ.
անոր համար յանցանքներս երեսս
զարկաւ թողուց որ աչքս բացուի
և իր գթութիւնը ճանչնամ և զին-
քը պատուեմ:

ԳԼՈՒԽ Գ

Յաջողութեամբ հասայ Լուստ
քաղաքը, և վերջապէս փափագս
կատարուեցաւ. ալ ուղածիս պէս
կրնայի կարդալու հետ ըլլալ: Բայց
ուրախութիւնս երկայն չիքշեց. ու
նեցած ստակս կէս մը ճամբան, կէս
մ' ալ քաղաքը հասած ատենս գոր-
ծածեցի լմընցաւ. դարձեալ կարօ-
տութեան մէջ ընկայ: Ինչպէս եր-
բեմն նաւեր՝ երկայն ճամբորդութե-
նէ վերջը ամեն վտանգներէ անցնե-
լով կու գան Շուեաթի ցամաքին կը
մօտենան, և հոն նաւահանդստին
քովի ժայռերէն կը փարատին, ես
ալ անոնց նման եղայ: Ընելիքս չէի
գիտեր. բայց Աստուած ուրիշի ձեռ-
քով և ուրիշ ճամբով դիս փափա-

զիս հասուց: Քաղքին ազնուական,
ներէն մէկը՝ տղոցը համար դաս-
տիարակ մը կը փնտռէր. իմացաւ
ուրիշէ որ Նունտի մէջ վարպետի մը
քով կայ մէկ մը իր ուղածին յար-
մար. լսեր էր մէկէ որ ես աղքատու-
թեանս համար համալսարանը պիտի
թողում ելլեմ: Ասմարդս զիս կան-
չեց և հարցուց թէ կ'ուզես այս
բանս. ես ալ մէկէն յանձն առի,
յուսալով որ մէկ երկու տարուան
մէջ բաւական ստակ կը ժողվեմ նո-
րէն համալսարանը մտնելու: Ան
ալ ինծի յանձնարարական թուղթ
մը տուաւ, որով գացի այն ազ-
նուականին տունը, որ քաղաքա-
վարութեամբ զիս ընդունեց: Անկէ
վերջը նոր վիճակ մը ունեցայ. սկը-
սայ մարդու կարգ անցնիլ: Ինծի վա-
յելուչ զգեստներ հագուցին, և քա-
ղաքավարութեամբ և սիրով սով-
րեցուցին թէ ինչպէս կրնամ ես ալ
անուն հանել: Ազնուականը՝ որ շատ
անգամ տանը մէջ երևելի մարդիկ
հիւր կ'ունենար՝ ի հարկէ կը խպնէր

տանը մէջ՝ անանկ վարժապետ մը
ունենալու՝ որ մարդու չերեայ .
ինձի ալ շատ օգտակար բան էր
մարդկանց հետ վարուիլ սովորիլը ,
զոր դեռ չէի գիտեր , և առանց ա-
նոր՝ վերջի ունեցած վիճակս չէի
կրնար առաջ տանիլ . իմ տէրս ալ
շատ բարեսիրտ մարդ ըլլալով՝ կը
նայէր որ ձեռքէն եկած օգուտն
ընէ ինձի . իր զաւկներուն պէս կը
հոգար զիս : Այսպիսի կեանքը ին-
ձի շատ նոր էր . բանի մը կարօտու-
թիւն չունէի . ուղածիս չափ կ'ու-
տէի , կը հագուէի , զիս սիրողնե-
րու և պատուողներուն հետ կը
տեսնուէի :

Այնչափ թշուառութեամբ ան-
ցուցած տարիներէս վերջը , գտայ
աս բարիքներու տարին . բայց մէկէն
'ի մէկ խիստ շատ գտայ . թշուառու-
թիւնները մարդուս հոգւոյն աւելի
օգտակար են , քան թէ յաջողու-
թիւնները . այն ազնուութիւնը զոր
կը ջանայի վրաս ցուցընել՝ շատ շա-
հաբեր չեղաւ ինձի : Քանի որ հա-

գած փայլուն զգեստներս, և մար-
դավարութեան դասերս միտքս գա-
յին՝ կարծէի թէ ես առաջուրնէ ա-
ղէկ մարդ մ' եղեր եմ. բայց աղէ-
կութիւնն միայն դրսուանց էր, ներ-
սէն առջինէն աւելի գէշ էի: Երբոր
ազնիւ քար մը վարպետ կերպով մը
կը կտրեն՝ վրայի խորտուքորդու-
թիւնը կորսնցնելով աւելի փայլուն
կ'ըլլայ, բայց իր ծանրութիւնը պակ-
սելով՝ բուն գինը կը պակսի: Ինծի
ալ աս հարստութեանս վիճակը վը-
տանգաւոր եղաւ. վասն զի ան
աղքատութեանս ատենը ունեցած
հոգս ու ջանքս վերցուց ինծմէ. ալ
այն առջի Բարդողիմէոսն չէի, ո-
րուն սրտին մէջ կարդալու և գի-
տուն ըլլալու փափագը կը վառէր:
Անկէ վերջը օրը եօթը ժամ չէի
կարդար. հապա այսչափ բարիքներ
տեսնելով՝ ես ալ երբեմն ինչուան
ինը տասը ժամ ուրիշները կը կար-
դացընէի, իմ հարկաւոր ուսմունք-
ներս մէկգի թողլով. առջի ջանքս
մարեցաւ դնաց. վառվռուն երևա-

կայութիւնս ալ առջինին պէս չէի
բանեցըներ, հասպա պարապ ատեն-
ներս միայն ոտանաւորներ շինե-
լով կ'անցընէի: Չէի մտածեր որ եթէ
երկնքի համար չէ՛ երկրիս համար
կ'ապրիմ. վախճան մը չէի որոշած,
խելքիս փշածին պէս կ'երթայի.
Աստուծմէ ալ հեռացեր էի. չէ
թէ արտաքին ջերմեռանդութիւն-
ներ չէի ըներ, կամ աղօթքս ու-
ժամ երթալս կը մոռնայի, չէ. հա-
պա մութի մը մէջ կ'երթայի հե-
թանոսաց գրքերը կարդալով, և
կ'ուզէի զիս լուսաւորել անանկ լու-
սով մը՝ որ շատ հեռու է ճշմարտու-
թեան լուսէն, որ արևէն աւելի
զամեն բան կը լուսաւորէ: Պրակա-
նութենէ զատ սովրեցայ քիչ մ'ալ
աստղաբաշխութիւն, բուսաբանու-
թիւն, բնագիտութիւն և հանքա-
բանութիւն. զԱստուած մոռնալով՝
անոր տեղ բնութեան բաները սկը-
սայ բննել. և ջանք ընելով աս ուս-
մունքներուս մէջ առաջ գացի. բայց
հպարտութեանս անանկ կ'երկար

Թէ ես շատ մեծ բաներ սովորեր եմ.
ասով իմ մտքիս մթու թիւնը աւելի
թանճրացաւ. բնութեամբ գովուիլ
սիրելով՝ աւելի կը ջանայի մարդ-
կանց հաճոյ ըլլալու՝ քան Աստու-
ծոյ, թեպէտ և Աստուած երբեմն
երբեմն սիրտս կը դրդէր՝ որ իրեն
դառնամ և զինքը սիրեմ:

Ամեն գիտութեան և բնական
ուսմանց վրայ սէր ունենալով՝ փա-
փազ մ' եկաւ որ դասերու դադրե-
լուն ատեն ընկերներուս հետ Շուե-
տի մէջ ճամբորդութիւն ընեմ, բայց
անանկ որ իմ ազնուական տէրս ալ
մէկտեղ գայ: Աս ճամբորդութիւն-
ները չէր նմաներ անոնց՝ որոնք կ'ը-
նէի Քառլշտատէն հօրս տունը եր-
թալու, կամ գեղէ գեղ պտըտելով
բնակարան մը փնտռելու. հիմա
ամեն անցած տեղերնիս ինչ տես-
նալու բան որ կար՝ ամենն ալ մէ-
կիկ մէկիկ տեսնելով հետաքրքրու-
թիւնս կը լեցընէի: Երբոր Գրեզա-
լայի մէջ կամուրջի մը վրայէ չորս
հինգ հարիւր ոտք բարձր տեղէ մը

վար թափած ջրոց սահանքը կը տեսնէի, կամ Տանէմորայի մէջ իրեք չորս հարիւր ոտք խոր երկաթի հանքերը, կամ Ծուլինի մեծ պղնձի հանքը՝ որուն քով 200 պատանուածքներ կան հանք հանելու, կամ Օրպրոիլի տուներուն ծածքը՝ որոնց վրայ հող լցած ըլլալով տեսակ տեսակ բոյսեր կը բուսնին, երեւակայութիւնս շատ կը զուարճանար. տեսայ շատ բաներ՝ որոց իմ անապատներու մէջ ոչխարներու և արջառներու հովուութիւն ըրած ատենս կը փափագէի :

Ասանկ ճամբայ ընելով Սթոքհոլմ հասանք, որուն փառաւոր շէնքերը զիս շատ զարմացուցին : Հոն տեսայ Ռուսաց կայսեր մեծին Պետրոսի շինած նաւը, զոր Բեդրպուրկ տանելու ատեն՝ Շուետք յափշտակեցին : Բայց ամեն բանէն աւելի զմայլեցայ երբոր մեծ սրահի մը մէջ Շուետի բոլոր թագաւորներուն պատկերները տեսայ, որոնք իրենց ատենին սովորութեան զէնքերը հա-

գամ էին և ձիու վրայ հեծած : Ընդհանրապէս տեսայ որ թէ քաղքին և թէ գեղերուն ժողովուրդը շատ ջերմեռանդ են . ժամը իննին սովորութիւն էր ժամ ըսելու , և ատենին կը գտուէին հոն . անանկ որ առանց հարկաւոր պատճառի մը մէկն ալ դուրս չէր ելլեր ժամէն . քաղքին դռներն ալ կը գոցէին , որպէս զի եթէ մէկն իրաւացի պատճառ մ'ունի ըսէ անանկ անցնի . կիրակի օրերը միայն հարկաւոր ու մեծ բաներու համար հրաման կար ասդին անդին երթալու : Զինուորներուն մէջ ալ հոգևոր կրթութիւնը պակաս չէր . երբոր գունդ մը տեղ մ'երթալու ըլլար՝ ամեն դասին մէջի զինուորները առաւօտը կանուխ զօրապետին դրանը դիմաց կը ժողովէին , ու իրեք կարգ բաժնուելով զօրապետին անունը կու տային , ան ալ իրենց երևնալով զիրենք կը բարեէր ըսելով . « Բարի լոյս , կտրիճք » . անոնք ալ մէկ բերան պատասխան կու տային . « Աստուծոյ բարին , զօ-

րապետս» : Վերջը անոնց գնդապետն քիչ մը առաջ կ'անցնէր, ու դիմացինն կայնած գլխանոցը կը վերցընէր ու բարձր ձայնով առաւօտեան աղօթքը կ'ըսէր . զինուորներն ալ ցած ձայնով պատասխան կու տային : Աղօթքէն վերջը զօրապետն հրաման կու տար որ երթան, ըսելով . « Աստուած ձեզի հետ ըլլայ, տղաքս » . զօրքն ալ մէկ բերան պատասխան կու տային, « Աստուած գրեզ օրհնէ, սիրելի զօրապետս » : Նոյնպէս իրիկունն ալ ժամը վեցին նորէն զօրապետին դրանը դիմացը ասանկ կ'ընէին : Ասանկ ալ երբ գունդ մը զէնք հագնելու ըլլար փորձի համար՝ նոյն արարողութիւնը կ'ընէին . նախ ան գնդին գլխաւորն զօրքերը կը բարևէր, վերջը անոնք ալ բարձր ձայնով զինքը կը բարևէին : Փորձը լըմըննալէն վերջը հրաման կու տար որ երթան, ըսելով . « Շատ շնորհակալ եմ ձեզմէ այսօր » . անոնք ալ՝ կեցցես, պատասխան կու տային : Եր-

բոր մէկ գունդ մը պահպանութիւն ընելէն վերջը պիտի երթար՝ տասնապետը կ'ըսէր, «Շատ շնորհակալ եմ ձեզի, որ ասանկ աղէկ պահպանութիւն ըրիք»: Ամեն գունդի մէջ մէկ մէկ ողորմութիւն բաժնող կարնոյնպէս ամեն դեսպաններու հետ ալ մէկ մը կը գտնուէր: Այսպիսի ջերմեռանդական նշաններ, և հոգևոր գործքերու յարգութիւնը ինծի շատ աղէկ բան կ'երևէր, թէպէտ և սովորութիւն մը և արտաքին արարողութիւն մը դարձեր էր. բայց ես ալ անկէ վեր բան մը չէի գիտեր: Բայց ասոնցմէ դուրս ականջիս կը զարնէր ժողովրդեան մէջ սոսկալի երգմունքները, որ աւելի զինուորներուն ու նաւավարներուն բերնէն կը լսէի: Հիմա միտքս կ'ընկնի ան խօսակցութիւնը՝ որ Ամերիկացի քահանայ մը ձկնորսի մը հետ ըրաւ, կարելի է որ դուք ալ կ'ուզէք լսել:

«Մէկ օր մը, ըսաւ, աշխարհականի զգեստով ծովուն եզերքը կը պը-

տըտէի, տեսայ որ ձկնորսի նաւ մը
կայ. տէրը մէջը նստած՝ ամեն անցնե-
լու դառնալու ատենս սոսկալի երդ-
մունքներ, հայհոյանքներ կ'ընէր.
նաւակին մօտեցայ, ու ըսի ձկնոր-
սին. « Բարեկամ, գիտես որ ես ամե-
նեին քու արհեստէդ չեմ հասկը-
նար. ըսէ ինծի ատոնք ի՞նչ ձուկ են:

— Ասոնք մուրինա են, ըսաւ:

— Մուրինա՞. ի՞նչպէս կը բռնէք
զանոնք:

— Կարթին ծայրը խայծ կ'անցը-
նենք ու անով կը բռնենք:

— Իշակիւմրի՞ ալ բռնած ունիս:

— Շատ:

— Անոնք ալ ասոնց պէս կար-
թով կը բռնես:

— Չէ, վասն զի անոնք խայծին
չեն մօտենար:

— Ուրեմն ամեն ձկան յարմար
իր որոգայթն ալ ունիս:

— Ասոր տարակոյս չկայ:

— Հապա եղեր է որ առանց խայծ
անցընելու կարթիդ՝ ձուկ մը բռնած
ըլլաս:

— Այո՛, ան ալ անցած տարի սլատահեցաւ. ծովեզերքէն քիչ մը հեռացայ ձուկ բռնելու համար, ու կարթիս փայտը պատրաստելու ատենս կարթը առանց խայծի ծովը ինկաւ. ինծի պէս անխելք ձկան մէկն ալ մէկէն ՚ի մէկ կըլլեց ասեղը, ես ալ շուտ մը վեր քաշեցի առի ձուկը:

— Աս նոր բան է. բայց ես ալ շատ անգամ սատանային արհեստը քուկին ըրածիդ նմանցուցեր էի. որ տեսակ տեսակ կարթեր ունի այլ և այլ կերպ խայծերով, ամեն տեսակ մեղաւորներու համար, որ պէս դի սիրածնին խածնեն. միայն երգմունք ու հայհոյանք ընողներուն համար՝ կարթին վրայ խայծ չիդներ, անոնք եթէ միայն կարթն ալ տեսնեն մէկէն կու գան կը կըլլեն ծայրը:

Չկնորսը աս լսելով ձայնը վար քաշեց, սկսաւ ըսածիս վրայ մը տածել. և իրմէ հեռանալու ատենս՝ լսեցի որ հոն եղած ուրիշ մարդու

մը կ'ըսէր . « Ինծի հաւանական կ'ե-
րևի թէ սա մարդը կարգաւոր պի-
տի ըլլայ » :

Ես ալ երբոր Սթոքհոլմի նաւա-
վարներուն ասանկ համարձակ մեծ
մեծ երդումները կը լսէի՝ Սմերիկա-
ցի քահանային պատմութիւնը միտքս
կու գար . բայց որովհետեւ նոյն ա-
տեն ես ալ անանկ եռանդ մը չու-
նէի ընկերներուս հոգին վաստը կե-
լու , հոգ չէի ըներ որ անոնց դէմ
կենամ , ու ծանր կերպով մը խօսե-
լով ցուցընեմ թէ ինչ մեծ մեղք է
ըրածնին :

Սթոքհոլմէն դարձանք իմ տիրոջս
տեղը . բայց թէ որ բոլոր ճամբորդու-
թեանս ատենը տեսածներս պատ-
մելու ըլլամ՝ ատեն չի բաւեր . թէ-
պէտ իմ վրաս ալ տեսածներուս վրայ
ալ մտածելու համար որոշած ատենս՝
ասանկ անանկ անցաւ , առանց
իմանալու թէ անկէց ինծի ինչ վնաս
կ'ըլլայ : Օրինակի համար , իմ հայ-
րենիքս եղած ատենս , երբոր Շը-
նուենդ կու գար՝ ես իմ առանձնու-

Թեանս մէջ բարի մտածութիւններ
կ'ընէի. իսկ հոս ընդհակառակն ա-
սոնք չընելէն զատ՝ ծննդեան օրը
իմ տիրոջս ընտանեացը հետ իր ազ-
գականներուն տունը գացի, ուր որ
ամեն տեսակ զբօսանք ու փուճ
մխիթարութիւններ պակաս չէին .
Շուետի մէջ բարեկամ ընտանեաց
ընկերութեան մէջ քանի մը նոր ու
ախորժելի սովորութիւններ կան .
մէկ տեղ 12 և ինչուան 20 հոգի կը
ժողովին խօսակցութեան, որոնց
մէջ ազգական չեղողն ալ կրնայ
մտնել. ասոնց հիւրասէր բարքը
չատ հակառակ էր անոնց՝ որոնք գե-
ղերը պտըտելու ատենս տեսայ, ուր
ամենևին օտարսիրութիւն չկար :
Կարծեմ յարմար է հոս յիշել Քրիս-
տոսի այն խօսքը որ ըսաւ . «Թէ որ
ձեր ընկերներուն բարիք ընէք՝ մեծ
բան մը չէք ըներ . վասն զի մաքսա-
ւորներն ալ ատիկայ կ'ընեն» : Դար-
ձեալ . «Թէ որ կ'ուզես հարկինք ը-
նել, մի կանչեր կերակուրի քու
հարուստ բարեկամներդ, եղբայր-

ներդ ազգականներդ ու դրացի-
ներդ, որոնք կրնան քեզի ուրիշ
կոչունքով մը փոխարէն ընել. հա-
պա երբոր հարկինք ընելու ըլլաս՝
կանչէ աղքատները, անդամալոյ-
ծերը, կաղերը ու կոյրերը. ան ա-
տենը Աստուած դքեզ կ'օրհնէ. ո-
րովհետեւ անոնք քեզի չեն կրնար
փոխարէն ընել, բայց դուն ըրածիդ
վարձքը անդիի աշխարհքը կը գըտ-
նես » :

Ով որ մէկ երկու անգամ մէկ
տուն մը երթայ գայ՝ իրեն հետ ազ-
գականութեան պէս կը կապուին,
թէ ծեր ըլլայ՝ թէ տղայ ըլլայ՝ հոգ
չէ. անանկ որ միշտ անկէ վերջը ա-
նոր եղբորորդի կամ հօրեղբայր կը
կանչեն, և այդ անուան յարմար կը
վարուին հետը. ուստի թէ որ մէկը
ուզէ ստոյգը գիտնալ՝ կը հարցը-
նէ՝ ազգականութեան եղբորորդի է
թէ բարեկամութեան: Ասանկ եղ-
բորորդիները մէկալ ազգականնե-
րուն հետ կը հրամցընեն ամեն ու-
րախութեանց և ծննդեան խաւիժին

զոր իրենք ժողկրոյ կը կոչեն: Շուե-
տի մէջ մարդ չգտնուիր որ ծննդեան
օրը աս վարսակէ ետեւ կամ խար-
կած կերակուրը չուտէ: Սեղանը
լմբննալէն վերջը ամենն ալ մէկմէ-
կու ընծաներ կու տան, որոնց որ
այնչափ ատենէ 'ի վեր կը սպասէ
ան ընկերութիւնը. աս ալ տեսակ
տեսակ կերպով կ'ընեն: Օրինակի
համար մէկը ըսեմ. յանկարծ աս
ժողովքիս մէջ երեսը դիմակ ան-
ցուցած մարդ մը կը մտնէ, կամ
Մաճառի, Խաղախի, Թղթատարի
զգեստով մարդ մը կու գայ, կոնա-
կը ծանր սնտուկ մը կամ կողով մը
չալկած, անանկ որ հաղիւ կարենայ
վերցընել. վար կ'իջեցընէ ու շուտ
մը կը թողու կը փախչի: Վերջը
սնտուկը կը տանին տանը խաթու-
նին՝ որուն անունով որ եկած է.
մէկէն ուռն, աքցան կը բերեն որ
բանան. խաթունն ալ կը յուսայ որ
մէջէն աղէկ բան մը գտնէ: Մէկ
մ'ալ ծրարին վրայ ուրիշ հասցէ մը
կը գտնեն, ան ալ հոն գտնուած

ազնուականներէն մէկուն ուղղած :
Ան ալ կ'առնու աս նամականե-
րուն կապոցը , վրայի թուղթը կը
հանէ , մէջէն ուրիշ մը կ'ելլէ . ան
երկրորդն ալ , տասներորդն ալ ,
քսաներորդն ալ մէկիկ մէկիկ ին-
չուան ետքը հանելէն վերջը , վեր-
ջապէս կը հասնի մէկ լաթէ կապոց
մը՝ որ զգուշութեամբ գոցած է . բայց
եկու նայէ որ այսչափ աշխատանքէ
վերջը՝ անոր վրայ ալ ուրիշ հասցէ
մը կը գտնեն , որ մօտի տուներուն
մէջ եղած մէկումը զրկուած է . ուս-
տի կապոցը անոր կ'երթայ . ան ալ
չատ մը բանալէն վերջը՝ կը գտնեն
որ անիկայ առջի տանը խաթունին
զրկուած է : Ան ալ կ'առնէ կը բա-
նայ . մէկ մ'ալ այն մեծ կապոցին
միջէն որ եօթ ութ օգգա կու գար ,
չորս հինգ տրամի պղտի ընծաներ
կ'ելլէն . հոն եղած տասը կամ տա-
սուերկու հոգին ան ընծաներէն մէկ
մէկ երկերկու կտոր կ'առնեն , իրենց
մեծ ուրախութիւն կ'ըլլայ : Երբեմն
ալ յանկարծ տանը գուռը կը բա-

նան ու չորս դիէն պըլլուած կա-
պոցը ներս կը նետեն, ու բարձր
ձայնով ժիշկը ասի, այսինքն, ծնըն-
դեան ընծայ, պոռալով՝ շուտ մը
դուռը կը գոցեն. ու մէկէն 'ի մէկ
դարձեալ դրանը զանգակը կը զար-
նեն՝ իմացընելով թէ նոր մարդ մը
եկաւ: Այսպէս խաղալով, մէկ
կողմէն ալ օղիին գաւաթները պար-
պելով՝ երկրորդ օրը մէկմէկէ կը
բաժնուին: — Ի՞նչպէս է աս պատ-
մութիւնը, հաւնեցա՞ք. — ինչ որ
է, հոս հարկաւոր բան մը կայ մտա-
ծելու: Ասանկ ծննդեան օր կ'ըլ-
լայ. այսպիսի սուրբ տօն մը այս-
պէս կ'անցընեն. քրիստոնէին կը
վայլէ՞ անանկ տօն մը ընել, ուր
Քրիստոս չգտնուիր, և ան ուրա-
խութիւնները գրեթէ իրեն համար
չեն, ոչ ալ իրեն հանդիսաւոր
ծննդեանը յիշատակին համար: Ի-
րաւցընէ Յննդեան օրը ուրախու-
թեան օր մ'է, և ան մէկմէկու զըր-
կուած ընծաներն՝ անշուշտ Աստու-
ծոյ ըրած մեծ և սքանչելի ընծային

յիշատակն են, որով զՅիսուս զըրկեց յաշխարհ. բայց երբոր մենք բոլորովին պատճառը մոռնալով՝ արտաքին նշանին վրայ կապուինք, երբոր Աստուծոյ մեզի ըրած մեծ և անբաւ ընծան մոռնալով՝ բարեկամներնուս ընծաներուն աչք կը տընկենք, կարելի բան է որ աս մեծ տօնին շնորհքին արժանի ըլլանք. կամ երբոր բոլոր գիշերը աս աշխարհական զուարճութիւններով անցընենք՝ ինչ խելքով վերջը կըրնանք Աստուծոյ դիմացն ելլել և հոգևոր արարողութիւնները կատարել. կարծեմ թէ այսպիսի զբօսանաց մէջ ամենքն ալ նոյն օրուան շնորհքը կը մոռնան: Աս խօսքերս ըսելէս վերջը՝ գոնէ սա ալ ըսեմ, որ ատեն անցնելէն վերջը երբոր Աստուծոյ շնորհքով միտքս լուսաւորեցաւ, քանի որ աս ըրած աշխարհական զբօսանքս միտքս գար՝ ամօթէս գետին կ'անցնէի: Հիմա գանք մեր պատմութեանը:

Աս ատեններս թէպէտ գեո

միտքս չէր հասած Աստուծոյ գթու-
թեանը վրայ՝ որ Յիսուսի ձեռքով
մեզի ըրաւ, բայց փափագ մ'ունէի
եկեղեցական ըլլալու. այս մտքով
ասդիս անդին իյնալով՝ վարդապե-
տարան մը մտայ, ուր որ քիչ ա-
տենէն վերջը՝ փոքր աստիճաններն
առի, տիրացու եղայ, ետքն ալ
սարկաւագ ձեռնադրուեցայ: Մէ-
կէն սրտիս փափագ մ'եկաւ քարոզ
տալու. ինչպէս շատ տարի առաջ
պղտիկութեանս ատեն իմ ոչխար-
ներուս ու կովերուս կ'ուզէի քա-
րոզ տալ. իսկ հիմա բաւական կը
սեպէի զիս քրիստոնէից բազմու-
թեան մէջ քարոզ տալու: Հրա-
ման առածիս պէս՝ մէկէն սիրտ ը-
րի, ետեւէ ետեւ երկու անգամ քա-
րոզ տուի, ես հաւնեցայ. երրորդ
անգամ քարոզ տալէս վերջը՝ մէկ
քաղաքացի մը եկաւ ինծի ու հրա-
ման ուզեց համարձակ խօսելու. և
սկսաւ ըսել թէ քու քարոզդ լսե-
լով ինծի մեծ շահ եղաւ, շատ շնոր-
հակալ եմ. գիտեմ որ սրտիս մէջ

չատ մեղաց արմատներ կան, բայց
չեմ գիտեր թէ ինչ գեղ պէտք է ը-
նել անոնց՝ որ ազատիմ. անոր հա-
մար քու խրատներուդ կարօտ եմ:
Ես երբ այս խօսքը լսեցի՝ կանգ առի,
չէի գիտեր թէ ինչ ըսեմ. բայց քիչ մը
գիտցած աստուածաբանութեանս
լուսովը ցուցի անոր Աստուծոյ պա-
տուիրանքները, և թէ պէտք է զա-
նոնք հաստատ պահել: Բայց անի-
կայ ասով գոհ չեղաւ. ինքը սկսաւ
ինծի քրիստոնէական վարդապե-
տութիւնը անանկ յայտնի և հաս-
տատ կերպով մը ցուցընել՝ որ ես
պաղած մնացի. անկէ վերջը ուղեցի
որ ես իր աշկերտը ըլլամ, ան իմ
վարպետս. և շատ ատեն քովը կենա-
լով միշտ իրմէ լսածներս միտքս կը
պահէի, որովհետեւ Աստուծոյ ճամ-
բան ճշմարտութեամբ կը պատմէր.
Ես իմ վրաս նայելով շատ կը խպնէի.
անկէ ետքը սկսայ փափագիլ ճշմա-
րիտ քրիստոնեայմը ըլլալու. և ե-
րևակայութիւնս՝ որ զիս ուղածին
պէս կը շարժէր՝ չափի մէջ գրի:

Աստուծոյ մէկ շնորհքովը մէկէն
այն միտքս դրած մեծ մեծ բաները
փլան. իմ ինծի համար վառած լոյսս
մարեցաւ, սրտորանտանձ պաշարս
ալ բանի չեկաւ: Սկսայ հոգեւոր կե-
րակութիւն անօթութիւնն իմանալ,
որ ինծի նոր բան մ'էր: Այն ատեն
ըսի անառակ որգւոյն պէս. « Եւ-
լեմ երթամ հօրս քով » . և ասանկ
ընելով իմ երկնաւոր հայրս ալ իր
անբաւ զթութեամբը ելաւ զիմացս
եկաւ: Այն ատեն իմ սիրելի փր-
կիչս ելաւ զիս փնտուելու, ու ինծի
նոր կեանք մը տուաւ: Ես ալ հիմա
իմ վրաս փորձած ըլլալով կը վկա-
յեմ, թէ մարդու մը ամենէն վը-
տանդաւոր վիճակը ան չէ՝ որուն
մէջն որ բարիք մը չգտնելով կը
կարծէ թէ պիտի կորսուի երթայ.
հապա այն է, որուն մէջ կը կարծէ
թէ շիտակ ճամբով կ'երթայ, և հո-
գին մեռածի պէս ըլլալով՝ բանի
մ'ալ կարօտութիւն չիմանար: Ա-
սոր յարմար պատմութիւն մը կար-
գացի շատ ատեն վերջը, հիմա հոս

յիշեմ. « Քարեպաշտ բայց խղճա-
հար կին մը կ'երթայ իր խոստովա-
նահօրը՝ սրտին ցաւերը պատմելու .
կը վախեմ թէ, կ'ըսէ, Աստուծոյ
չնօրհքը սրտիս մէջը չըլլայ . անհ, ես
մեռայ կորսուեցայ դացի : Քահա-
նան՝ որուն քով իր որբեվարիքոյրն
ալ կը քնակէր իր մէկ հատիկ վեց
տարուան զաւակովը՝ ասոր կ'ըսէ .
« Քիչ մ'առաջ լսեցի որ կը պոռա-
յին թէ Յոհաննէսը ջրհորը ինկաւ .
ես ալ մէկէն ամեն բան թողուցի ու
բակը վազեցի դացի . տեսնեմ որ
քոյրս տրտմած՝ տղուն մահաբանը
վրայ կու լար . մէկէն 'ի մէկ իմ
սիրտս ալ դող ելաւ, վազեցի ջր-
հորին քով ու կանչեցի . Յոհան-
նէս, մեռեր ես . — հրամեր ես, քեռի
վարդապետ, մեռեր եմ, ըսաւ : Իմ
ալ ան ատենը ծիծաղս եկաւ՝ եր-
բոր լսեցի որ ինքն իր բերնով մե-
ռեր եմ կ'ըսէ » :

Ես ալ իմ վրաս եղած աս յան-
կարծական փոփոխութիւնը չեմ ու-
զեր սնասպարծութեամբ ցոյցընել ,

բայց ծածկել ալ չեմ կրնար : Անկէ վերջը սկսայ շատ մը թեթևօլիկ գործքերէս ետ կենալ . աւելի ծանր ու քաշուող եղայ . Աստուածաշունչ շատ կը կարգայի , շատ հեղ ալ մտքով աղօթք կ'ընէի՝ պէտք եղած տեղը : Իմ խօսքս ալ մտածմունքս ալ Աստուծոյ դառնալէս վերջը՝ փոխեցի , անանկ որ ամեն բանի մէջ կ'ուզէի Աստուծոյ կամաց համեմատ շարժիլ . ինչուան շատ խելքը նօսր տղաք ալ որ ան տունը կու գային , վրաս կը զարմանային , բայց վերջը ծիծաղելով ծաղր ընելով կ'ըսէին . « Մեղք , մեղք , ասանկ շատգէտ ու խելացի սլատանին՝ բոլորովին փոխուեր , ամեն բան մոռցեր է » : Բայց ես անոնցմէ ծաղր ըլլալուս վրայ չէի տրամիր . կը մտածէի՝ որ Աստուած ուրիշ կերպ դատաստան կ'ընէ վրաս , որուն հիմա աւելի սիրելի եմ : Աստուծոյ վրայ քիչ սէր ունեցող մարդկանց առջին՝ առջի համարմունքս կորուսի . բայց Աստուծոյ դիմաց աւելի մեծ յոյս մ'ու-

նեցայ : Միտքս կու գար ան Բրու-
սիացի յիսնապետը , որ ճամբորդու-
թիւն մ' ընելով՝ օգուն աւրըւե-
լուն համար մտաւ պանդոկ մը , և
ուզածէն աւելի ստիպուեցաւ հոն
մնալու . ուստի ատենը պարապ
չանցընելու համար՝ գիրք մ' ուզեց ,
անոնք ալ Պոսիւէին գրքերէն մէկը
տուին : Սկսաւ կարդալ . կը կարծէր
թէ նոր աշխարհ եկեր է , և աղէկ
ուշադրութեամբ կարդալով՝ անանկ
ախորժեցաւ , որ տեսնելով ուղղա-
փառ հաւատոց ճշմարտութիւնը՝ ու-
զեց նորադանդութիւնը թողուլ . և
անանկ ալ ըրաւ : Երբոր իր ընկեր-
ները սկսան ծաղր ընել , ինքն ալ
անոնց ծիծաղելով ըսաւ . « Չէք լը-
սած որ թագաւորներ ալ ատենօք
հաւատքնին փոխեր են : — Անանկ
է , ըսին , բայց հոն ուրիշ պատճառ
կայ եղեր . շատը թագաւորութեան
հասնելու համար ըրին : — Երկուք-
ներնուս ըրածին տարբերութիւնը
աս է՝ որ անոնք երկրաւոր թագի
համար ըրին , ես՝ երկնաւորին » :

Աս միջոցիս մէջ սրտիս փափագ
մ' ալ եկաւ, երթալու խեղճ հեթա-
նոսներու Աւետարան քարոզելու .
վասն զի զանոնք աւելի ողորմելի
կը սեպէի, քան թէ իմ հայրենեացս
մէջինները . վասն զի թէ և ասոնք
ալ իրենց հաւատքը աղէկ մը չէին
գիտեր, բայց գոնէ Աստուծոյ խօս-
քը կը լսէին քարոզի մէջ, և միայն
թէ որ ուղէին կրնային ուրիշի ձեռ-
քով ինք զինքնին ճանչնալ: Իսկ
հեթանոսներն ամենեւին ասանկ
բան լսած չըլլալով՝ աւելի անոնց
պէտք էր քարոզել զԱստուած: Ա-
հա ասանկ կը մտածէի . և որով
հետեւ գեռ աղէկ մը խոնարհու-
թիւն չէի սովորած, և իմ տկարու-
թիւնս ու աղէկութեան ճամբուն
մէջ անհաստատ ըլլալս չէի ճանչ-
նար, կը կարծէի թէ անհաւատ-
ներուն մէջ երթամ զարմանալի
բաներ պիտի ընեմ. սկսայ պատ-
րաստուիլ մեծ մեծ պատերազմնե-
րու՝ որ սատանային հետ պիտի ը-
նէի: Կարգացեր էի որ Պօղոս առա-

քեալ իր ձեռքով կ'աշխատի եղէր, բայց սակայն այնչափ ժողովրդոց ալ աւետարանը քարոզեր է. իսկ ես մէկ արհեստ չէ, հասլա մէկ քանի մը գիտէի, անոր համար ինձի շատ գիւրին կ'երևէր ան հեթանոսներուն մէջը աշխատանքով ապրուստս հոգալ: Ասոնք ասանկ կ'ըսէի մտքէս, վասն զի չէի գիտեր որ շատ ջերմեռանդ ընկերութիւններէ քարոզիչներ կը զրկուին կռապաշտներուն մէջ ալ: Ասկէ 'ի դատ աս ապահովութիւնն ալ ունէի՝ որ կը յուսայի թէ ինչպէս որ Աստուած զիս իմ հայրենեացս մէջ իր շնորհքովը պահեց, և ամեն նեղութիւններէ ազատեց, այսպէս ալ ուրիշ երկիրներու մէջ իմ վրաս հոգ կը տանի, որովհետև ինքն է Տէր բոլոր աշխարհիս: Ահա ասանկ խելքս միտքս քարոզիչ ըլլալ էր, անանկ որ թէ որ յարմար միջոց գտնէի՝ մէկէն շիտակ կ'երթայի Ամերիկա:

Բայց ար միջոցիս մէջ ուրիշ փորձանքի մ'ալ պատահեցայ, որով

քիչ մնաց պիտի մոլորէի: Ինչպէս որ առաջ ըսի՝ քարոզ տալու շատ փափագ ունէի, և հրաման առնելէս վերջը ստէպ ստէպ ալ կու տայի, բայց չէթէ ինչպէս որ պէտք է՝ աղէկ կ'ըսէի, հապա անանկ տաք կերպով մը՝ որ շատերը կը փափագէին լսել. ինչուան հետու տեղերէ տասը տասուերկու ժողովրդապետութեան մարդիկ կը վազէին կու գային քարոզս լսելու: Շատ բարեպաշտ մարդիկ ալ կային՝ որ քրիստոնէական հաւատքը տեղն 'ի տեղը աղէկ սովրեր էին իրենց ժողովրդապետէն, բայց անիկայ մեռած ըլլալով՝ երբոր իմ սրտէս ելած տաք քարոզները կը լսէին՝ շատ կ'ուրախանային, իմ վրաս ալ համարմունք կ'ունենային: Թէպէտ իմ դիմացս ասանկ գովութիւններ չէին խօսիր՝ բայց ես կ'իմանայի. հրպարտութիւնս ալ չուզելով ցուցնել՝ աղէկ կեղծաւոր մը եղայ. անոր համար հոգևոր ճամբու և գիտութեան մէջ աղէկ առաջ չէի եր-

Թարս Եւ եթէ Աստուած վրաս չգթար
հպարտութեանս գերի պիտի ըլլայի:

Երկու տարի աս ըսած ազնուակա-
նիս քով վարպետի պէս կենալէս
վերջը, այն բարեբար անձերէն որ
զիս սիրով կը հոգային՝ հրաման առ-
նելով աշնան մէջ նորէն համալսա-
րանը մտայ, որպէս զի կիսկատար
ուսմունքներս լմնցընելով՝ մտքիս
դրածը յաջողի: Ուստի մեծ ջանքով
սկսայ աստուածաբանութիւն, ե-
կեղեցական պատմութիւն և ուրիշ
հաւատոյ մասունքները սովորիլ: Մէկ
բարեկամիս յայտներ էի՝ թէ ես քա-
րողիչ կ'ուզեմ ըլլալ, ան ալ ինծի
խորհուրդ տուաւ որ տեղ մը կըր-
թութեան տուն մը կայ, անոր մե-
ծաւորին գնա քեզի կրնայ օգնել:
Այս մարդս զիս վարժապետի ա-
նունով ուղեց տունը առնել, խոս-
տանալով որ կրցածին չափ ինծի
օգնէ. ես ալ յանձն առի, ու նո-
րէն ուսմունքներս քանի մը ամիս
երեսի վրայ թողուցի. ու նոր տա-
րիէն սկսած ինչուան երկու տարի

աս նոր պաշտօնիս մէջ մնացի: Աս
միջոցիս տեսակ տեսակ առիթներ
բով աղէկ մը իմացայ մարդուս բնու-
թեան տկարութիւնը, և աղէկ մը մեր
հաւատքին ճշմարտութիւնը սովրե-
լու ետեէ եղայ: Աշխատանքս ալ
պակաս չէր. վասն զի այն տանը մէջ
տասնութեց տասնութ տղայ կա-
յին, ամենն ալ մէկ մէկ տեսակ գըլ-
խու տէր. նոյնպէս ուսմունքնին ալ
կարգ կարգ, ոմանք գեռ այբ բեն
կը սովրէին, ոմանք տեսակ տեսակ
լեզուներ: Ասոնց ամենուն վրայ
հոգ տանիլ որպէս զի ատեննին
աղէկ անցընեն՝ չէի կրնար, անոր
համար ոմանց ես մասնաւոր դաս
կու տայի որ իրենք ալ ուրիշներուն
օգնելով առաջ քաշեն: Սակայն ա-
սով ալ չկրցայ բաւական ատեն
գտնել իմ ուսմունքներուս. անոր
համար գիշերները սկսայ հրէարէն
աստուածաշունչը կարգալ, որ ինծի
չատ օգուտ ըրաւ: Իսկ նոր կտա-
կարանք շատ անգամ յունարէն
կարգացեր էի. բայց միշտ նոր բա-

ներ կը գտնէի անոր մէջ ալ, վասն
զի աստուածաշունչը հին լեզուներ
րով կարդալը շատ կ'ախորժէի: Իսկ
երբ ուրիշ պարապ ատեն գտնէի
խտալերէն, գերմաներէն, գաղղիա-
րէն և անգղիարէն գրքեր կը կար-
դայի:

Ասոնք աղէկ, բայց ես կար-
ծած առիթս չգտայ քարոզիչ ըլլալու
անհաւատներու մէջ. ասով տրրտ-
մած յուսահատութեան մէջ ընկայ.
չէի գիտեր թէ ինչո՞ւ Աստուած
այսչափ կ'ուշացընէ փափագս լե-
ցընելու. թէպէտ վերջը իմացայ
որ աս փափագիս մէջ չափէն աւե-
լի եռանդ ու կիրք կար. ու Աստու-
ծոյ ուղածին բոլորովին հնազանդ
չէի ըլլար, երբ իմ փափագս չէր
կատարուեր: Արապետութիւն ընե-
լէս ալ յոյս մը չէի տեսներ, ինքն ի-
րենս ալ կ'ըսէի, թէ «Աստղաքները
ի՞նչ աղէկ բաղդ ունին՝ որ հոս կրնան
ճշմարտութեան ճամբան սովորիլ, իսկ
հեռու աշխարհներու մէջ հազա-
րաւորներ կան որ քան մ'ալ լսած

չեն հոգւոյ փրկութեան վրայօք .
մեղք չէ՞ որ հոս ատենս կորսնցընեմ
անանկբաներ սովրեցընելով՝ որ չըլ-
լայ ալ կ'ըլլայ, ուր կռասպաշտներուն
մէջ բիւրաւոր մարդիկ կան որ մու-
թի մէջ կը պտըտին, ամենէն հար-
կաւոր զիտութիւնն ալ չեն գիտեր,
անբանի պէս առանց զՍտուած
ճանչնալու կ'անցընեն կեանքերնին .
Բայց ես թէ որ չեմ կրնար անոնց
քարոզիչ ըլլալ՝ գոնէ երթամ իմ
հայրենիքս, հոն տեղն ալ կարօտ
մարդիկներ կան, անոնց հոգւոյն
համար աշխատիմ. ալ աղէկ է մէկ
մարդու մը փրկութեան ճամբան
սովրեցընել, քան թէ ամենուն՝ բո-
լոր աշխարհքիս լեզուները :

Աս մտքով նորէն աս երրորդ ան-
գամ համալսարան մտայ՝ ուսմունք-
ներս լմնցընելու . սեպտեմբերէն
ինչուան Յնունդ՝ անանկ աղէկ ա-
տենս բաժնեցի՝ որ աստուածաբա-
նութեան քննութիւն տալու պատ-
րաստ եղայ : Երբոր քննութեան մէջ
երեսս ճերմակ ելայ, մտած եցի՛Վառւ

չդատ երթալ քահանայ ձեռնա-
դրուիլ. բայց ոչ ճանչցող մարդ մ'ու-
նէի, ոչ ստակ. վասն զի ան վերջի
տեղը վարժապետութիւն ընելով
վաստըկած ստակս՝ համալսարանին
մէջ գործածեցի, ուր որ վաստըկիլ
չկար: Բայց Աստուած ինձի անանկ
ուրախութեան առիթ մը տուաւ՝ որ
աղքատութիւնս մոռնալով՝ ստի-
պուեցայ իր անչափ գթութիւնը օրհ-
նել, որով զիս հոգաց տղայութե-
նէս 'ի վեր: Սովրեցայ որ ով որ
խոնարհի Աստուծոյ դիմացը՝ Աս-
տուած անոր աղաչանքին կը լսէ.
ես ալ բոլորովին իրեն վատահացայ.
բայց չէի գիտեր, թէ Աստուած ինչ
ճամբով իր ձեռքը վրաս պիտի եր-
կընցընէ և օգնէ:

Գեղացիին մէկը պատմեց, թէ
«Քիչ ատեն առաջ երազիս մէջ
տեսայ զՅիսուս փառաց մէջ՝ իր հա-
զարաւոր հրեշտակներուն հետ. .
բայց շատ տրտմեցայ, երբոր Յի-
սուս անցնելու ատեն ամենևին վը-
րաս չնայեցաւ. «Արդեօք չտեսաւ

զիս ըսի. մէկ մ'ալ նայիմ որ մէկէն
'ի մէկ դարձաւ ինծի ու ըսաւ. «Կ'ու-
զես իմ սիրոյս համար բան մը ընելը
— Ա.յո՛, Տէր իմ, սպարաստ եմ, ը-
սի. ինչ որ ունիմ՝ ան ալ քեզմէ է,
ուստի բոլորն ալ քեզի կը նուի-
րեմ » : Աս միջոցիս սենեկիս գուռը
կը զարնէին, մէկէն անկողնէս վեր
ցատքեցի, տեսնեմ մէկ քանի հո-
գի եկեր կ'աղաչէին որ շուտ ըրէ
հեծիր գնայ քաղաք ու բժիշկը կան-
չէ հիւանդի մը համար, որ մեծ վը-
տանգի մէջ է : Ա.յն ատենը իմացայ
երագին խորհուրդը. շուտ մը ան-
կողնէս ելայ, ձին քաշեցի, վազե-
ցի քաղաք. գիշեր անձրև ճնայեցայ.
ուրիշ անգամ այսպիսի ատեն ան-
նանկ բան ըրած չունէի » :

Չեմ գիտեր ասանկ ազդարարու-
թեամբ մը, եթէ Աստուծոյ ուրիշ
հրամանով մը, հարուստ խաթուն
մը՝ զոր ամենեին տեսած չէի, ինծի
աս թշուառ վիճակիս մէջ բաւական
գումար մը ստակ խաւրեց. ես ալ
Աստուծոյ ընծային պէս ուրախու-

Թեամբ ընդունեցայ ու մէկէն նոր
զգեստ կտրեցի . վերջը ելայ մէկ
գեղի մը ժողովրդապետի քով գա-
ցի . ասոր գեղին քով ուրիշ ժողո-
վրդապետութիւն մ' ալ կար՝ որ
քահանայ չունէր . ես հոն մէկ քա-
նի ամիս քարոզներ տալով՝ ժողո-
վուրդը մէկքերան ուզեցին զիս ժո-
ղովրդապետ ընել : Ես ալ արդէն
յուսահատեր էի անհաւատներու
մէջ քարոզիչ ըլլալու . անանկ մը-
տածմունք միտքս ալ գար՝ երազի
պէս կ'անցնէր . վասն զի , թէ որ
Սատուած ուզեր զիս հեթանոսնե-
րուն քարոզիչ ընել , կ'ըսէի ինքն
իրենս , ինչուան հիմա առիթ մը կու
տար աս խորհուրդս 'ի գործ դնե-
լու : Միտքս դրի որ աս գեղին ժո-
ղովրդապետ ըլլալէն աղէկը չկայ :

Շատոնց միտք ունէի մէկ մը Վիե-
նա երթալու , կը մտածէի ալ որ ան-
հաւատներուն մէջ զրկուելու քա-
րոզիչները 'ի հարկէ զիս ալ արհես-
տաւորի մը պէս կրնան առնուլ . ես
ալ եթէ մէկ մը հոն հասնիմ՝ կըր-

նամ ապրուստս հոգալ: Բայց աս
ամեն փափազներուս մէջ դեռ հը-
պարտութեան հոտ կար, մէկ մ'ալ
անհամբերութիւն մը Աստուծոյ
կամքին սպասելու. և միշտ դժուա-
րութիւններ կու գար մտքիս: Բայց
հիմա քիչ մը հանդարտած ըլլալով
կրնայի Աստուծոյ ըսել, թէ « Ես
պատրաստ եմ, ով Աստուած իմ,
քարոզիչ ըլլալու ալ հեռու տեղեր,
իմ հայրենեացս մէջ ալ կենալու,
միայն թէ կամքդ գիտնամ, ուսկից
դուրս բան չեմ ուզեր»: Աղէկ մ'ի-
մացայ՝ որ ուր ալ որ ըլլամ՝ առանց
Աստուծոյ շնորհացը բան չեմ կըր-
նար ընել. և թէ աս շնորհքը այն
ատեն կրնամ գտնել, երբոր բոլորո-
վին Աստուծոյ կամացը ուրախու-
թեամբ հետեւիմ: Ուստի առաջ որ
կ'ուզէի անհաւատներու քարոզիչ
ըլլալ, հիմա իմ հայրենեացս մէջն
ալ կենալու յանձն կ'առնէի. բայց
այսպէսով ալ դեռ բոլորովին կամքս
ոտքի տակ չէի առած, անոր համար
ուզածներս առաջ չէին երթար:

Եւայ Գառլշտատ գացի, յուսալով որ քահանայ ձեռնադրուիմ. բայց իմացուցին որ դեռ ամիս մ'ալ պէտք է սպասել, վասն զի աս ձեռնադրութեան հանգէսը փառաւոր ըլլալուն համար՝ սպասելու էր որ ամեն տեղէ ձեռնադրուելիքն ժողովին: Ասով դարձեալ ուզածիս չհասայ. քաղքին մէջ կ'ուզէի կենալ, բայց ստակս չէր բաւեր:

Մեղուներուն գործքը արդեօք անգամ մը դիտե՞ր էք. քանի որ անոնց թագուհին փեթակին մէջն է՝ մեղուները կ'ելեն կը մտնեն, բայց չեն կրնար անկէ հեռանալ. երբոր մէկ մը թագուհին ելլէ թռչի՝ ամենքն ալ անոր ետեէն կ'երթան, փեթակը պարսպ կը թողուն: Այսպէս ալ մարդուս սրտին տիրած հոգերը: Երբոր մէկն ամենէն մեծ և հարկաւոր քանին, այսինքն Աստուծոյ կամաց հնազանդելու և իր հաւատքը հաստատ պահելու հոգ չընէր, անանկին սիրտը աշխարհիս ամեն ցաւովը կը լեցուի, որ և չի-

կրնար գիւրաւ ազատիլ . բայց երբոր Աստուծոյ հետ հաշտ ըլլալով՝ յոյս ունենայ արքայութիւնը վատը կելու՝ ալ ուրիշ հոգ չի կրնար աւնոր սիրտը ցաւցընել . այն ատենը Քրիստոսի խոստմունքն ալ կը կատարուի , թէ « Ամեն բանէն առաջ խնդրեցէք արքայութիւնը և Աստուծոյ կամքը , աս որ ընէք՝ ամեն բան ձեզի կը տրուի » : Ահա ինծի ալ աս կը մնար ընելու . ուստի երբոր իմացայ որ ես ալ Աստուծոյ զաւակներուն մէկն եմ , և իրեն շնորհքին արժանի եղեր եմ , ալ ոչ կերակուրս կը հոգայի , ոչ զգեստս : Կը մտածէի որ եթէ թագաւոր մը մէկը իրեն որդեգիր ընէ՝ և բան սովրելու համար ճամբորդութիւն մ'ընել տայ , 'ի հարկէ երեսի վրայ չթողուր զանիկա , ստակի ալ չի խնայեր . եթէ Աստուած ալ ինծի աւանկ մեծ պարգև մը ըրեր է՝ ուրիշ բանի կը խնայէ : Անոր համար ես ալ զինքը փառաւորելով կը խոստովանիմ՝ որ յոյսս պարտապի չհա-

նեց : Վասն զի ան միջոցին մէջ ալ՝
որ կը մտածէի թէ ինչպէս պիտի
կարենամ Գառլշդատի մէջ ամիս
մը ապրուստս հոգալ, չկարծած տե-
ղէս մէկ վաճառականի մը որբեվա-
րի կին ինծի տուն ալ կերակուր
ալ տուաւ . քանի մը շաբաթ մեծ
պատուով անոր տունը կեցայ : Աս
միջոցիս մէջ շատ հեղ մայր եկե-
ղեցւոյն մէջ քարոզ տուի, և կը
տեսնէի որ մտիկ ընողները երթա-
լով կը շատնան . չեմ գիտեր իմ
քարոզիս խօսքերն էր որ Աստուած
անոնց սրտին վրայ կը տպաւորէր,
չէ նէ միայն իրեն շնորհքը : Քննու-
թիւնս ալ յաջող երթալով՝ անանկ
գովութիւններ լսեցի՝ որ նորէն իմ
հանգստութիւնս աւրեցին, վասն
զի հպարտութիւնս միայն առթի կը
սպասէր : Ո՛հ, ինչ տկար արարած
է մարդս, թէ որ Աստուծմէ ուժ
չառնու՝ մէկ փետուր մ'ալ չիկրնար
իր ուժովը վերցընել : Մարդ իր ա-
մեն թշնամիներուն յաղթելէն վեր-
ջը՝ դեռ իր անձնասիրութեանը շու-

տով շիրկնար յաղթել . անանկ որ՝
չատ հեղ անոր դէմ դնելու ու խո-
նարհութեամբ երթալու ատեննիս
ալ՝ կրնանք մէկէն ճամբանէս ծռիլ .
անոր համար աս թշնամիէն պէտք է
չատ վախնալ :

Իմ ձեռնադրութեանս օրը ինծի
չատ նշանաւոր օր մ'եղաւ , և իմա-
ցայ Յիսուսիս քաղցրութիւնը : Քա-
հանայութեան թղթերս առնելէն
վերջը՝ ձեռնադրութեանս երկրորդ
օրը կ'ուզէի մէկէն իմ գեղս երթալ ,
բայց եկուր նայէ թէ Աստուած
ի՞նչ զարմանալի ճամբաներ կը բռն-
նէ : Երբ ամեն բանս պատրաստ
էր ճամբայ ելլելու համար , եպիս-
կոպոսէն պատուէր եկաւ որ դիմա-
ցի կիրակի օրը ես քարոզ տամ . լու-
րը առած օրս ուրբաթ էր . ինչ որ
է՝ ճամբորդութիւնը մէկ դի թողու-
ցի . շաբաթ օրն ալ նոր լուր մ'առի
որ զիս իմ շատ տարիներէ 'ի վեր
փափագած պաշտօնիս կը հրաւի-
րէր . այսինքն՝ անհաւատներու քա-
րոզիչ ըլլալու : Իրաւցընէ որ աս

լուրը սրտիս մեծ ուրախութիւն եղաւ, որովհետեւ ես ամեն բան Աստուծոյ յանձներ էի: Բայց ասով ալ անանկ դժուարութիւններ ինծի բացուեցաւ՝ որ չէի գիտեր թէ ինչպէս ազատիմ: Առջի դժուարութիւնն էր մէկ թուղթ մը հանել տալու՝ որով ետ կանչուի իմ ուրիշ տեղի մը քահանայութիւն ընելուս գիրը. երկրորդ դժուարութիւնն էր անցագիր մը առնուլ, որ Շուեաթի մէջ օտար տեղի մը համար գրեթէ 800 Քրանքի կ'ըլլար. երրորդ դժուարութիւնն էր իմ աղքատութիւնս, որով և ոչ Քուփէնհակ կըրնայի երթալ. ասկէ 'ի դատ շատոնք ալ կային, ինչպէս հայրս ալ, որ չէին ուզեր երթալս:

Աիրակի օրուան քարոզէն վերջը եպիսկոպոսը զիս կերակուրի հրամացուց. ես ալ իմ փափագս յայտնեցի անոր՝ հեթանոսներու քարոզիչ ըլլալու. ինքը քիչ մը դէմ դնելէն վերջը՝ խոստացաւ որ ան վերի ըսած թուղթս սլատրաստէ. ասով

առջի դժարութիւնը գնաց. բայց
իմ հոգս աւելի շատցաւ մնացած
ներուն համար, որոնց վրայ յոյս
չունէի. չէի հաւտար որ իմ հայրե-
նեացս մէջ կարենամ գտնել պէտք
եղած ստակը, որովհետեւ ես հոն
ամեն բանէն հրաժարեր էի. քա-
ղաքապետն ալ ըսաւ, թէ առանց
որոշուած ստակը տալու՝ չես կրնար
անցագիր առնուլ: Ուսկից գտնենք
800 Ֆրանքը. դժար բան էր գտնել
մէկը որ անանկ ատեն այսչափ ըս-
տակ տայ: Ես բոլորովին յոյսս Աս-
տուծոյ վրայ դրեր էի, բայց չէի գի-
տեր՝ թէ վերջը ինչ պիտի ըլլայ.
միայն կը հաւտայի որ ամեն դժուա-
րութիւն պիտի անցնի. բայց ինչ-
պէս պիտի ըլլայ՝ ան չէի գիտեր:
Վերջապէս օր մը անձանօթ փաս-
տաբան մը զիս տունը հրաւիրեց,
ու. քաղաքավարութեամբ պատուեց.
վերջը իմանալով որ ես շատ ետեւէ
եմ անցագիր առնելու՝ մէկէն թուղթ
մը գրեց քաղաքապետին, ես ալ
շատ շնորհակալութեամբ առի գա-

ցի . ասանկով ամեն բան յաջող
կ'երթար . բայց որովհետև ստակ
չունէի՝ ուզեցի ոտքով երթալ
իմ ետքի վարժապետութիւն ըրած
տեղս , ու հոն տեղի ունեցած աղ-
քատ գրատանս գրքերը ծախելով՝
քիչ մը բան ճարել , ու անով Քօ-
փէնհակ երթալ :

Այս կերպով դժուարութիւնները
դիւրացընելով ճամբու պատրաս-
տութիւն կը տեսնէի . երթալու ա-
տենս՝ ան այրի կիներ՝ որուն քով կե-
ցեր էի և իրեն բան մը չէի ըսած ,
յիշատակի համար ինծի քսակ մը
ստակ ու ժամացոյց մը տուաւ : Այս-
պէս Աստուած ամեն բան հոգացեր
է եղեր , և ինծի նոր առիթ մ'ալ
տուաւ իմանալու՝ որ ինչ աղէկ բան
է Աստուծոյ վրայ վստահանալը , որ
ամենէն աղքատն ալ կը հոգայ՝ թէ
որ յոյս ունենայ :

Հիմայ մնաց մէկ դժարութիւն
մ'ալ , ան ալ վերցընելու էր : Հայրս
գրով ինծի իմացուց՝ որ ես քու ու-
ղածիդ հաւան եմ , ըրէ ինչ որ կ'ու-

զես: — Ա.Լ ի՞նչ ըսեմ այս բանիս վրայ. բայց միայն թէ Աստուած ասանկ ուզեր է, և ի՞նչպէս կրնամ իր վրայ չապաւինիլ, երբ ինքն իր հայրական նախախնամութիւնը հազար անգամ վրաս ցըցուց:

Իմ միտքս ան էր՝ որ իմ պատմութիւնս պարզ կերպով մը պատմեմ. կրնայ ըլլալ որ տեղ տեղ վախճանէս դուրս ելայ. գուցէ զըտուին մարդիկ որ իմ պատմութեանս վրայ ալ տեսակ տեսակ դատմունքներ ընեն: . . . Բայց ինչ որ ըլլայ ըլլայ, գոնէ իմ միտքս իմանաք. կ'ուզեմ որ բոլորովին դիմառնաք, ու իմ վարքիս ամեն դիպուածներուն մէջ՝ պատիւը Աստուծոյ նուիրէք, չէ թէ ինծի. «Մի մեզ, Տէր, մի մեզ, այլ անուանքում տուր զփառս»:

Պիտեմ, սիրելիք, հիմա դուք
չառ բաներ կ'ուզէք հարցընել. կ'ու-
զէք շտկէ շիտակ իմանալ թէ աս
Սատուծոյ արժանաւոր ծառային
բուն անունը ի՞նչ է, որ հոս իր
պատմութիւնը պատմեց: Պիտցած
ըլլաք որ ինքը չուզեր որ ես յայտ-
նեմ, պատճառը յայտնի է: Ս,յս-
չափ կ'ըսեմ՝ որ պատմածը իրաւ է.
և անկէ վերջը ինքը Վիեննա գնաց,
անկէ ալ Վրեստ. որպէս զի նա-
ւով երթայ ան հեռու կռապաշտնե-
րուն երկիրը, ու խեղճ անհաւատ
տղոց իմացընէ՝ թէ իրենք ալ ունին
մէկ փրկիչ մը, բայց զանիկայ մոռ-
նալով՝ մութի մէջ մնացեր են: Ի
հարկէ հոն ալ պատմելու արժանի
բաներ պիտի ունենայ, բայց անոր
ալ տեղը կայ: Ս,յն ողորմելի կռա-
պաշտներուն տղաքը՝ ոչ զՍատուած
կը ճանչնան և ոչ անոր վարդապե-
տութիւնը, և զրեթէ չեն տարբե-
րուիր ան հովերէն ու ոչխարներէն՝

որոնց մեր քարոզիչը քարոզներ կը
խօսէր տղայութեան ատենը . բայց
երբոր խելուընին բացուելով իմա-
նան թէ իրենց համար ալ արքայու-
թեան մէջ պատրաստած տեղ կայ ,
ի՛նչպէս պիտի ուրախանան , և ի՛նչ
փափագով սուրբ հաւատքը պիտի
ընդունին : Ես ալ միայն կը փափա-
գիմ որ անոնց պէս դուք ալ յօժա-
րութեամբ մտիկ դնէք հոգևոր վար-
դապետութիւնները : Եթէ աս ընէք՝
այս գիրքս գրողն ալ իր դիտմանը
կը հասնի . որուն վախճանն է յոր-
դորել զձեզ որ զԱստուած բոլոր
սրտով սիրէք , և միշտ այս սուրբ
սիրոյ փափագն ունենաք : Ամենքս
ալ որ Աստուծոյ կը հաւատանք՝
պէտք է որ իրմով ալ ապրինք .
վասն զի ճշմարիտ է՝ որ ամեն ա-
ղէկ բան ինքը կու տայ մեզի :

Yuraf

9. Ploshchitskaya sloboda 1853
 10. Leningradskaya sloboda 1853
 11. Konyushaya sloboda 1853
 12. Ploshchad' slobodnaya
 13. Ploshchad' slobodnaya 1853
 14. Ploshchad' slobodnaya
 15. Ploshchad' slobodnaya 1866
- (Leningrad, 1853-1866)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685884

331

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685883

330

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685882

329

328

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685881

327

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685880

326

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685879

325

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685878

